

รายงานการวิจัย

นวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชน

Innovative Learning Packages based on Local Community Resources

กมลฉัตร กล่อมอิม กลุ่มวิชาหลักสูตรและการสอน

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประจำปีงบประมาณ 2560

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

นวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชน

Innovative Learning Packages based on Local Community Resources

กมลฉัตร กลุ่มอ้อม กลุ่มวิชาหลักสูตรและการสอน

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประจำปีงบประมาณ 2560

(ก)

ชื่องานวิจัย

นวัตกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐาน
ทรัพยากรชุมชน
Innovative Learning Packages based on Local
Community Resources.

ผู้วิจัย

กมลฉัตร กล่อมอ้อม

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธรรมธาดา วันแต่ง

สาขาวิชา

หลักสูตรและการสอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ปีเสรีจวิชัย 2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์ และ 3) เพื่อจัดทำบทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย จำนวน 10 ท่าน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ที่อยู่หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกภาคสนาม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีพืชสมุนไพร จำนวน 90 ชนิด จำแนกได้ 50 วงศ์ และมีสรรพคุณทางยามากที่สุด ได้แก่ ใช้รักษาไข้ต่างๆ รักษาโรคผิวหนัง บำรุงโลหิต รักษาระบบทางเดินปัสสาวะ และใช้น้อยที่สุด ได้แก่ พืชสมุนไพรที่ใช้กวาดคอกเด็กแก้เด็กเจ็บคอก แก้ไอ แก้เสมหะตามลำดับ

2) เพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์โดยได้ชุดการเรียนรู้พืชสมุนไพร จำนวน 90 ชนิด จำแนกได้ 50 วงศ์

3) การจัดทำบทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งเรียนรู้จังหวัด
เพชรบูรณ์ โดยจัดทำซีดีฐานข้อมูลพืชสมุนไพรและเอกสารข้อมูลพืชสมุนไพรที่ประกอบด้วย
ภาพถ่าย ชื่อพืชสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ การนำไปใช้ประโยชน์

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น,ฐานทรัพยากรชุมชน

Research Title	Innovative Learning Packages based on Local Community Resources
Research	Kamolchart Klomim
Co-Research	Assistant Profesor Thunnachart WanTang
Department	Curriculum and Instruction Phetchabun Rajabhat University Year success Research 2560

Abstract

This research has an objective. 1) To evaluate the traditional knowledge of medicinal plants, Phetchabun Province. 2) To prepare the lesson Community On the development of local knowledge 3) Outreach to local resources Phetchabun. Using Qualitative Research. The key informants in the research of 10 members. Including scholars the village of Dong Long District Sampson Amphorae Khao Kho Phetchabun Province. Tools used in research is Interview form and a record field data were analyzed using content analysis.

The result of research

1) The study local medicinal plants, Phetchabun Province the village of Dong Long District Sampson Amphorae Khao Kho Phetchabun Province. There are 80 species of medicinal plants 50 classified Wong and medicinal properties the most. Including treatment of fever dermatology nourishing blood treatment of urinary tract. And minimal use including Herbs used throat swab to the child's throat Cough Phlegm respectively.

2) To create Innovative Learning of local knowledge Herbs the Province Phetchabun .By Herbal Learning number 90 types classifieds 50 family.

3) The preparation of lesson Community on the development of local knowledge.

The CD database preparation plant and documentation of medicinal plants consisted of Name plant, photo, name Kingdom, Scientific name and benefits.

Keywords : Local wisdom, Community resource base

(ค)

กิตติกรรมประกาศ

รายงานฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยคำแนะนำต่างๆ จากคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ และความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากบุคคลหลายฝ่าย ที่สละเวลาให้ คำแนะนำ คำปรึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะต่างๆ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือวิจัย เป็นอย่างสูง ที่ได้ให้ความกรุณา ให้คำปรึกษาแนะนำ ให้แก่ผู้วิจัย จึงขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้มา ณ ที่นี้ด้วย

กมลฉัตร กล่อมอิม

11 สิงหาคม 2560

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ข)
กิตติกรรมประกาศ.....	(ค)
สารบัญตาราง.....	(จ)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	5
1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	10
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	12
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	32
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	36
3.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	36
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	36
3.3 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ.....	37
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	38
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	42
3.6 การสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	43
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	44
4.1 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลพีชสมุนไพรร.....	45
4.2 สรุปผลการวิจัย.....	91

(ง)

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 5	บทสรุป.....	93
	5.1 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	93
	5.2 สรุปผลการวิจัย.....	93
	5.3 อภิปรายผล.....	94
	5.4 ข้อเสนอแนะ.....	95
บรรณานุกรม.....		97
ภาคผนวก	.....	101
	ภาคผนวก ก (แบบสัมภาษณ์).....	102
	ภาคผนวก ข (รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ).....	104
ประวัติผู้วิจัย.....		106

(จ)

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

1	แสดงพืชสมุนไพรบ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.....	45

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 25060-2564 ในด้านการพัฒนาเกษตรสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรชีวภาพ (Bio Base) และการปรับระบบการผลิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าเกษตรมีความปลอดภัยและตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อมของประเทศ รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการศึกษาทางเลือกและกำหนดกระบวนการในการศึกษา วิจัย พัฒนา และกลไกการกำกับดูแลอย่างเคร่งครัดและเหมาะสม

ปัจจุบันสังคมมีการตื่นตัวเรื่องสุขภาพ และผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวและมีความปลอดภัยทั้งส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อม พืชสมุนไพรเป็นตัวเลือกหนึ่งที่มนุษย์ให้ความสนใจกันอย่างกว้างขวางและเป็นจำนวนมาก ทั้งในด้านเป็นอาหาร อาหารเสริมสุขภาพ ยารักษาโรคและเป็นส่วนผสมในเครื่องสำอาง พืชสมุนไพรและสุขภาพ เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ในด้านการนำไปใช้เกิดผลประโยชน์ต่อกันเป็นเวลานานนับร้อยปี และเกิดเป็นความรู้สั่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในแต่ละชุมชน เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านและเรียกผู้มียิ่งองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม้ว่าจะมีความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์พยาบาลในการรักษาการเจ็บป่วย และมีสถานื่อนามัย โรงพยาบาล และคลินิกจำนวนมากก็ตามแต่บางโอกาส บางสถานการณ์ บางสถานที่ที่มีการเจ็บไข้ของชุมชนที่ไกลสถานพยาบาลดังกล่าว พบว่ายังมีการใช้ยา พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ซึ่งอยู่คู่มากับชีวิตของชุมชนชนบทในการรักษา ซึ่งพืชสมุนไพรและปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรเพื่อสุขภาพจึงยังมีความสำคัญอยู่มากและเนื่องจากพืชสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของคน และวิธีการรักษาต่างๆด้านสมุนไพร สามารถใช้ป้องกันรักษาความเจ็บป่วยโรคภัยต่างๆได้ ซึ่งไม่ขัดแย้งต่อการรักษาทางการแพทย์ปัจจุบัน ประกอบกับพืชสมุนไพรแต่ละชนิดสามารถหาได้ง่ายจากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ไม่สิ้นเปลืองในค่าใช้จ่ายและปลอดภัย

เนื่องจากไม่มีสารเคมีตกค้างอีกทั้งยังมีปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพรเพื่อสุขภาพของชุมชนนั้นๆด้วย หากมีการปลูกพืชสมุนไพรส่งเสริมการใช้สมุนไพร จะสามารถใช้บำบัดทุกข์ความเจ็บป่วย ช่วยบำรุงสุขภาพให้ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้สืบสาน สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ซึ่งเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ทางอ้อมได้อีกด้วย

ปัจจุบันการพัฒนาประเทศชาติมีความก้าวหน้าและรวดเร็วในหลายด้านและด้วยการใช้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในเรื่องของการพึ่งตนเอง พึ่งพาภูมิปัญญาของบรรพชนที่สั่งสมและถ่ายทอดมาสู่คนในสังคม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนสามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการต่อยอดพัฒนาเสริมสร้างความเจริญให้สังคม และช่วยพัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีหลายด้าน ด้านหนึ่งที่ควรค่าแก่การนำมาพัฒนา ปรับใช้ในสังคมปัจจุบันคือ ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรไทยมีอยู่คู่คนไทยตลอดมาตั้งแต่โบราณกาลจนปัจจุบัน และมีพัฒนาการด้วยเทคโนโลยีให้เป็นนวัตกรรมและผลิตภัณฑ์ใหม่อย่างหลากหลาย โดยภาพรวมคนในสังคมให้ความสนใจพืชสมุนไพรเพื่อชีวิตและสุขภาพด้านเป็นยารักษาโรค อาหารหลัก และอาหารเสริมประกอบกับศักยภาพของทรัพยากรพืชสมุนไพรเองที่มีคุณค่าและสรรพคุณทางด้านเป็นยา และเป็นอาหารซึ่งมีอย่างหลากหลายและจำนวนมาก ถ้ามีการพัฒนาบูรณาการด้านสมุนไพรไปพร้อมกันตั้งแต่ความรู้ในการปลูก พื้นที่ดินในการปลูกเหมาะสม ความหลากหลายของพืชสมุนไพรทั้งปริมาณ คุณค่า และสรรพคุณ รวมทั้งภูมิปัญญาความรู้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของพืชสมุนไพร พร้อมทั้งการพัฒนาการแปรรูป ทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนมั่นคงของภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรได้

กระบวนการหนึ่งทำได้โดยการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ด้านพืชสมุนไพรและสร้างเครือข่ายโดยชุมชนมีส่วนร่วมแต่บางพื้นที่ขาดการส่งเสริมอย่างจริงจังและต่อเนื่องอย่างเป็นระบบในการบริหารจัดการระดับท้องถิ่นชุมชนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้รับการใส่ใจดูแล ดำรงรักษาไว้ หรือนำมาสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าเพิ่ม ซึ่งเป็นจุดอ่อนของการพัฒนา นอกจากนี้ชุมชนยังไม่สามารถเข้าถึงซึ่งการบริหารจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้รับการสืบสาน หรือนำไปสร้างคุณค่าต่อสังคมที่สุดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสูญสลายไป พร้อมการเสียชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน

อำเภอหล่มสัก เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีพื้นที่ครอบคลุม 22 ตำบลประชากรส่วนมากเป็นกลุ่มชนเผ่าลาวซึ่งอพยพมาจากหลวงพระบางและเวียงจันทน์ พูดภาษาไทยหล่มเป็นหลัก มีปัญหาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านพืชสมุนไพรคู่ชุมชนมาโดยตลอด พระ

ครูสุเมธพัชราภรณ์ หรือครูบาพร ซึ่งเป็นชื่อที่คนลาวหล่มสักใช้ เรียกชื่อท่านเป็นเจ้าคณะตำบล ลานป่า เจ้าอาวาสวัดศรีเมือง ตำบลบึงคล้า อำเภอหล่มสัก อีกทั้งเป็นพระผู้มีปัญญาด้านพืช สมุนไพรเป็นอย่างมาก โดยได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษสืบต่อมาและจากการ สืบค้นคว้าเพิ่มเติม ครูบาพรได้ปวารณาอุทิศตนถ่ายทอดความรู้เรื่องพืชสมุนไพร และการรักษา โรคต่างๆ ด้วยพืชสมุนไพรแก่ประชาชนทั่วไปตลอดมาโดยไม่คิดเงิน จะจ่ายเงินเฉพาะบูชาครูยาพืช สมุนไพรเท่านั้นซึ่งเป็นเงินไม่มาก ทั้งนี้ได้ใช้วัดศรีเมืองซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตศรัทธาทางศาสนาของ ชุมชนเป็นสถานที่ดำเนินการและมีพืชสมุนไพรทั้งที่แปรรูปและไม่แปรรูปจำนวนมากไว้สำหรับ ประชาชนนำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ตั้งราคา ซึ่งจะจ่ายเงินหรือไม่ก็ได้ การจ่ายเงินแล้วแต่ศรัทธาไม่ มีการกำหนดราคาแต่อย่างใด นอกจากนี้ครูบาพรยังได้สร้างสวนสมุนไพรดงหลง ที่หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นแหล่งที่มีพืชสมุนไพรกว่า 400 ชนิดในพื้นที่ 5 ไร่ ซึ่งได้รับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา สถานที่ดังกล่าวข้างต้นเอื้อต่อการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร เป็นอย่างมาก

จากศักยภาพดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับแนวทางในการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญา ท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายด้านพืชสมุนไพร โดยชุมชนร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ จากการ จัดกิจกรรมการสร้างคุณค่าและมูลค่าพืชสมุนไพรซึ่งมีความเป็นไปได้อย่างมากเนื่องจากมีความ พร้อมในองค์ความรู้ภูมิปัญญา สถานที่ และแนวทางปฏิบัติที่ชุมชนคุ้นเคย (การร่วมกลุ่มสร้าง เครือข่าย) รวมทั้งขณะนี้ความต้องการทางการตลาดด้านสมุนไพรมีกระแสตอบรับสูง โดยใช้ ประโยชน์ด้านสุขภาพ และจากกระบวนการการบริหารจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้ ชุมชนเกิดความรัก สมัคสมานสามัคคีกัน ร่วมคิดและทำจนได้ผลสำเร็จตามที่คนต้องการ

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะจัดทำนวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐาน ทรัพยากรชุมชน ด้วยการสร้างแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดเพชรบูรณ์

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อสร้างนวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อจัดทำบทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งเรียนรู้จังหวัด เพชรบูรณ์

ขอบเขตการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมในการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรของเครือข่ายอย่างครบวงจร
2. ได้รูปแบบแนวปฏิบัติ การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วม มีการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ส่งผลต่อการพัฒนาสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน
3. เป็นการสืบสานและสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนและเยาวชนตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและร่วมอนุรักษ์ให้คงอยู่

ขอบเขตของการวิจัย

- 1) พื้นที่ของการศึกษาได้แก่ หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
- 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาและให้ข้อมูลจำนวน 5 คนได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ด้านพืชสมุนไพร หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
- 3) ระยะเวลาทำวิจัย มกราคม 2560 – กันยายน 2560

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

- 1) วางแผนการเก็บข้อมูลโดยการนำเอาวัตถุประสงค์มาศึกษารายละเอียดในแต่ละประเด็นเพื่อนำไปสร้างเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูล
- 2) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องด้านพืชสมุนไพรจากเอกสารต่างๆ และจากบุคคล ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และข้อมูลข่าวสารจากเว็บไซต์ และจากผู้รู้ ผู้ที่มีประสบการณ์ โดยมีประเด็นที่สำคัญของการศึกษาคือ การศึกษาพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรค จากตำราสารานุกรมสมุนไพรไทย ผลงานวิจัยแพทย์แผนไทย รายงานการวิจัยพืชสมุนไพรต่างๆ เป็นต้น
- 3) การศึกษาและสำรวจข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเบื้องต้นในพื้นที่ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาการใช้สมุนไพร การใช้สมุนไพรรักษาโรค ซึ่งเป็นพื้นที่สวนสมุนไพรดงหลง ที่หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นแหล่งที่มีพืชสมุนไพรกว่า 400 ชนิดในพื้นที่ 5 ไร่

ผู้วิจัยได้เข้าพบพระครูสุเมธพัชราภรณ์ เป็นเจ้าคณะตำบลลานป่า เจ้าอาวาสวัดศรีเมือง ตำบลบึงคล้า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้สร้างสวนสมุนไพรดงหลง หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้เข้าใจ และขอ

สำรวจศึกษาการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค รวมถึงความรู้สมุนไพรแต่ละชนิดภายในสวนสมุนไพร ดงหลง ขอความอนุเคราะห์ต่างๆ ในบางกรณีหากมีความจำเป็น และขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งหลังจากผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลสมุนไพรต่างๆ ภายในสวนดงหลงผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้

3.1) การสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3.2) การสัมภาษณ์บุคคล หรือครอบครัวบุคคลที่เข้ามาใช้บริการสวนสมุนไพรดงหลง ในการศึกษาหาความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับสรรพคุณยาของสมุนไพร วิธีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค

เครื่องมือที่ใช้ในการทำงานวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เหมาะสม หลากหลาย ครอบคลุม ครบถ้วนและได้คำตอบที่ตรงหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ครั้งนี้ คือ

3.2.1) แบบสำรวจ เป็นแบบสำรวจพืชสมุนไพรที่ปลูกภายในสวนสมุนไพรดงหลง หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เกี่ยวกับชื่อ ชนิด สรรพคุณ ทางยา ส่วนที่ใช้

3.2.2) แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์ พระครูสุเมธพัชรภาภรณ์ เจ้าคณะตำบลลานป่า เจ้าอาวาสวัดศรีเมือง ตำบลแคมป์สน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์เจ้าของสวนสมุนไพรดงหลง และปราชญ์ชาวบ้าน หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลครอบคลุมเพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมเนื้อหาตามประเด็นที่ศึกษา ประกอบด้วย 4 วิธีดังนี้

1) ศึกษาเอกสาร บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ รวบรวมและนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย

2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เกี่ยวกับเกี่ยวกับข้อมูลพืชสมุนไพร โดยใช้แนวคำถามหลักที่ได้สร้างไว้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการและความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นสำคัญ

3) การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยจะใช้หลักการสังเกตเพื่อช่วยในการค้นหาและประเมินข้อมูลในระหว่างการสัมภาษณ์ร่วมด้วย และจดบันทึกแบบสรุปเฉพาะประเด็นที่สำคัญเพื่อช่วยเตือนความจำ แล้วจึงนำมาบันทึกรายละเอียดอีกครั้ง

4) การบันทึกภาคสนามใช้ทั้งวิธีการจดบันทึกและเทปบันทึกเสียงในระหว่างสัมภาษณ์ หลังจากนั้นผู้วิจัยถอดเทปและบันทึกข้อมูลให้เป็นระเบียบทุกครั้งหลังจากการสัมภาษณ์เพื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด แล้วตรวจสอบและปรับปรุงข้อความให้ถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อเตรียมคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) การสร้างสัมพันธภาพ (relationship)

การวิจัยครั้งนี้มีกระบวนการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างได้ เนื่องจากผู้วิจัยสามารถเข้าไปศึกษาข้อมูลในพื้นที่แบบเต็มเวลา การทำความคุ้นเคยกับกลุ่มโดยผู้วิจัยจะนัดสัมภาษณ์ที่บ้านหรือแล้วแต่กลุ่มตัวอย่างสะดวก การทำความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากจะเป็นการสร้างสัมพันธภาพทำความรู้จักแล้วยังทำให้เกิดความไว้วางใจและยังรู้สึกเป็นกันเอง และทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกอีกด้วย ก่อนสัมภาษณ์ผู้วิจัยบอกถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยและประโยชน์ที่ได้จากการวิจัยซึ่งทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์รับรู้ว่าการให้ความร่วมมือในการวิจัยหรือการศึกษครั้งนี้มีความสำคัญมีคุณค่า และผู้ให้สัมภาษณ์มีประโยชน์กับงานวิจัย โดยผู้ให้สัมภาษณ์ไม่เสียประโยชน์ ผู้วิจัยได้ชี้แจงถึงการที่ผู้วิจัยจะรักษาความลับของกลุ่มตัวอย่างไว้อย่างดี เมื่อกลุ่มตัวอย่างยินดียิ่งที่จะให้สัมภาษณ์ จึงสอบถามความต้องการในการสัมภาษณ์ว่าพร้อมเมื่อใดและที่ใดการศึกษครั้งนี้ใช้เทปบันทึกเสียงร่วมกับการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตอัดเทปและจดบันทึกและชี้แจงบอกสิทธิต่างๆก่อนจะเริ่มสัมภาษณ์

2.) การสังเกต (Observation)

การสังเกต (Observation) คือการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธีเพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่นโดยผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตโดยที่ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตระหว่างการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะสังเกตถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการรับรู้ บุคลิกลักษณะท่าทางการพูดคุย ระดับเสียง สีหน้า การสังเกตบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างได้กว้างขวางขึ้น การสังเกตบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างได้กว้างขวางขึ้น และทำให้เข้าใจประสบการณ์ต่างๆได้ง่ายยิ่งขึ้น ในระหว่างการสังเกต ผู้วิจัยมีการจดบันทึกภาคสนามสิ่ง

ที่สังเกตพบ (Field note) โดยบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริงบรรยายอย่างละเอียดถึง สิ่งแวดล้อม สถานที่ เหตุการณ์ คำพูดของบุคคล สรุปรวมว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร กับใคร และทำไม ข้อมูลในส่วนนี้ไม่มีการตีความหลังจากนั้นผู้วิจัยติดตามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ ข้อมูลตามแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

3) การรวบรวมข้อมูล (data collecting) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแนวทางการ สัมภาษณ์ ดังนี้

3.1) การสัมภาษณ์เจาะลึกครั้งที่ 1 ผู้วิจัยจะเริ่มสัมภาษณ์โดยการพูดคุยเรื่องทั่วไป ก่อนเพื่อสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองอยู่ในรูปแบบการสนทนามากกว่าการสัมภาษณ์ ผู้วิจัย ปฏิบัติตนบนพื้นฐานมารยาทสุภาพชนในสังคมไทย มีความตรงต่อเวลานัดหมาย เป็นผู้รับฟังที่ดี ไวต่อความรู้สึกทั้งปฏิกิริยาทางอารมณ์และเนื้อหาของข้อมูล ยอมรับในพฤติกรรมที่บุคคลที่เป็น กลุ่มตัวอย่างแสดงออก และไม่ตำหนิ โดยสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ โดยไม่เข้มงวดกับ ลำดับคำถามโยงสู่ประเด็นด้วยการสนทนา ในลักษณะการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรมชาติมีจุดสนใจ อยู่การรับรู้ของบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อและประสบการณ์ชีวิตที่ เป็นอัตวิสัย (subjective) การตั้งคำถามในระหว่างสนทนา ผู้วิจัยใช้คำถามกว้างๆ เพื่อเปิดประเด็น ให้บุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้คิดก่อนที่จะถามในประเด็นที่แคบลงลักษณะคำถามเป็นคำถาม ปลายเปิด หลีกเลี่ยงการใช้คำถามปลายปิด และการถามนำและมีการขัดเกลาคำถามไม่ให้คุกคาม ต่ออารมณ์ของบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในระหว่างสนทนาผู้วิจัยทบทวนสรุปความ เพื่อตรวจสอบ ความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างกับผู้วิจัยคิดทบทวนสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างพูด ออกมา สรุปสิ่งที่ได้ยินในใจสำหรับคำถามในคำถามถัดไปในลักษณะของการใช้ข้อมูลที่ได้จาก การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นฐานในการสร้างคำถามเพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกไปอย่าง ต่อเนื่องตลอดกระบวนการสัมภาษณ์

3.2) ผู้วิจัยมีการบันทึกเสียงการสนทนาระหว่างสัมภาษณ์ เมื่อสัมภาษณ์เสร็จแต่ละครั้ง ผู้วิจัยสรุปประเด็นที่สำคัญที่ผ่านมาให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง พร้อมทั้งนัดสัมภาษณ์ ครั้งต่อไป หลังจากนั้นผู้วิจัยบันทึกภาคสนามสิ่งที่สังเกตพบระหว่างการสัมภาษณ์พร้อมกับ รวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลต่างที่ได้รับการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการถอดเทปการ สัมภาษณ์อย่างละเอียดแบบคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกันเพื่อทำ ความเข้าใจกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ ค้นหาความหมายที่ยังไม่ชัดเจนและประเด็นข้อมูลที่ยังตกหล่นอยู่เพื่อนำไปถามบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในครั้งถัดไป

3.3) ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์อยู่ในช่วง 30-45 นาที ในแต่ละครั้ง จำนวนครั้งที่ใช้ในการสัมภาษณ์อยู่ระหว่าง 2-3 ครั้ง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกในแต่ละวันผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์วันละ 1 ตัวอย่างการสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งที่ 2 มีระยะห่างจากครั้งที่ 1 ประมาณ 4-5 วัน หรือแล้วแต่ความสะดวกในการนัดหมายแต่ไม่เกิน 15 วัน การสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 จะเป็นการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามเพิ่มเติม เพื่อเก็บตกข้อมูลที่ยังขาดอยู่จากการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 หลังจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะทำการทบทวนบทสัมภาษณ์เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลรับทราบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 เพื่อเพิ่มเติมหรือแก้ไขข้อมูลต่างๆ

3.4) เวลาและสถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับความสะดวกของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก ซึ่งเป็นที่บ้านของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถติดตามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่บ้านได้

3.5) การยุติการสัมภาษณ์ เมื่อได้ข้อมูลอิ่มตัวพอเพียงแล้วผู้วิจัยแสดงความขอบคุณในความร่วมมือและแสดงความประทับใจในน้ำใจที่กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลได้แบ่งปันประสบการณ์อันมีคุณค่าให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสได้รับฟังและย้่าให้กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลได้เห็นความมีคุณค่าของตนเองและคุณประโยชน์จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ แล้วจึงกล่าวอำลา

การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยมีวิธีการ ดังต่อไปนี้

1) เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบว่าครบถ้วน เพียงพอหรือไม่และคำตอบที่ได้สามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษาวิจัยมากน้อยเพียงใด การตรวจสอบข้อมูลจะตรวจสอบทุกครั้งที่ศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่เรียกว่าการตรวจสอบสามเส้า (triangulation technique) ดังนี้

การตรวจสอบสามเส้าของข้อมูล (Data Triangulation Check) คือการตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมมานั้นมีความถูกต้องหรือไม่ การตรวจสอบนั้นผู้วิจัยอาศัยการตรวจสอบจากแหล่งที่มาของข้อมูลดังนี้

1.1) แหล่งบุคคลโดยการตรวจสอบจากข้อมูลในเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและเป็นการประเมินข้อมูลว่ามีการเปลี่ยนแปลง เมื่อตรวจสอบแล้วได้ข้อมูล

เหมือนเดิมทุกครั้งแสดงว่าข้อมูลที่ได้เชื่อถือได้ แต่หากข้อมูลที่ได้มีความขัดแย้งกับผู้วิจัยจะไปสัมภาษณ์อีกครั้งเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม แล้วให้ผู้ให้ข้อมูลอื่นๆตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง

1.2) แหล่งสถานที่ การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลคนเดิมในสถานที่แตกต่างกัน เช่นการสัมภาษณ์ ปรากฏชาวบ้านแล้วสังเกตความเหมือน หรือความแตกต่างกันของข้อมูลหากข้อมูลที่ได้เหมือนกันถือว่ามีความเที่ยงตรงได้

1.3) แหล่งเวลาการตรวจสอบข้อมูลเดียวกันแต่ต่างเวลา เช่น เวลาเช้า สาย ปาย หรือ เย็น บางครั้งอาจจำเป็นต้องทิ้งช่วงของเวลาให้มากยิ่งขึ้น

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation Check) คือการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันโดยผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากการสังเกต ความสอดคล้องของอารมณ์ คำพูด กิริยาท่าทาง ปฏิกริยาขณะสัมภาษณ์ การมีปฏิสัมพันธ์กับ บุคคลรอบข้างและสภาพแวดล้อมต่างๆไปทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูลและเป็นสื่อที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูลมากขึ้น ซึ่งการติดตามสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่บ้านทำให้ทราบถึงความถูกต้อง และมีความสอดคล้องในคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลและการปฏิบัติจริง อีกทั้งได้ตรวจสอบจากญาติและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

3) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์ตลอดการรวบรวมข้อมูลและมีการใช้ คำพูดของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันความจริงและความชัดเจน (Credibility) ในทุก ประเด็นของการวิเคราะห์และการรายงานผลการวิจัย

4) การนำข้อมูลไปใช้อ้างอิง (transferability) การวิจัยเชิงคุณภาพอาจจะไม่สามารถนำ ข้อมูลที่วิจัยได้ไปใช้อ้างอิงกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่นได้ แต่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอธิบายลักษณะทาง ประชากรของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล และวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจนเพื่อเป็น แนวทางและเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจจะนำงานวิจัยนี้ไปอ้างอิงต่อไป

5) ความเชื่อมั่นของข้อมูล (auditability) ผู้วิจัยมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์ตลอดการ สัมภาษณ์และบันทึกภาคสนามในสิ่งที่สังเกตพบตลอดการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีการถอดเทป บันทึก การสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกันเพื่อทำ ความเข้าใจกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์และค้นหาความหมายที่ยังไม่ชัดเจนเพื่อนำไปถาม กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง ในส่วนตัวของผู้วิจัยเองผู้วิจัยจะสะท้อนความคิดพิจารณาตน เพื่อ

ตรวจสอบผลกระทบจากความคิด ความรู้สึก และความพร้อมของตัวผู้วิจัยเอง ต่อกระบวนการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำไปพร้อมกับการรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาในการทำวิจัย ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ประกอบด้วย หลักวิเคราะห์ 3 ประการ (Mile and Huberman, 1994) คือการจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) การแสดงข้อมูล (Data display) และการหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำตรงของผลงานวิจัย (Conclusion, interpretation and verification) เพื่อให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกตามแนวคำถาม จะนำมารวบรวมจัดระบบเป็นหมวดหมู่แล้วนำมาสรุปวิเคราะห์และอภิปรายผลตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพให้ครอบคลุมประเด็นที่กำหนดไว้

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

นวัตกรรม (Innovation) หมายถึง เป็นการสร้างสรรค์แนวคิดหรือการประดิษฐ์สิ่งของหรือวิธีการใหม่ซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อผู้สร้างสรรค์และสังคม โดยเกิดจากการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านต่างๆทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีหรือด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆผลที่ได้จากนวัตกรรมสามารถนำไปผลิตเป็นรูปธรรมได้ โดยนวัตกรรมมีความหมายกว้างกว่าการประดิษฐ์ โดยเน้นถึงการสร้างสิ่งใหม่ในความหมายเชิงวัตถุด้วยเช่น กระบวนการ เทคนิค วิธีการ กลยุทธ์ และภาษา

ชุดการเรียนรู้ หมายถึง ชุดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นเพื่อใช้เผยแพร่ในศูนย์การเรียนรู้พืชสมุนไพรในรูปแบบCD และหนังสือปออปฟ์เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้มาศึกษาเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้และความสามารถของชุมชนที่มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งในอาชีพ

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชน ที่สั่งสมประสบการณ์จนมีความรอบรู้หรือเชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่งและนำมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม จนเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าสามารถชี้นำสังคมได้

พืชสมุนไพร หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอันได้แก่ พืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่มีความหมายต่อชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะในทางสุขภาพ อันหมายถึงสิ่งนั้นอาจถูกนำมาทำเป็นยา เครื่องยา หรืออาจนำมาปรุงผสมกับสารอื่นๆตามตำรับยาเพื่อใช้ในการบำบัดอาการ ป้องกันรักษาโรคและส่งเสริมสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์ นอกจากนี้ยังอาจใช้ประโยชน์ในทางสุขภาพอื่นๆเช่น ใช้เป็นอาหาร อาหารเสริม เครื่องดื่ม เครื่องสำอาง เครื่องหอม ตลอดจนใช้เป็นยาฆ่าแมลง

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ทราบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
- 2) ได้ชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
- 3) ได้ทราบศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อนวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยต่างประเทศ

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ (2553) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติ ศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำคอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

สำนักงานพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร (2542) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดว่าวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจาก ความรู้ เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา จัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้น รวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

เครือข่ายเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา (2553) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นจากประสบการณ์ และ ความเชื่อ กลายเป็นความรู้ที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความรู้ที่สอดคล้องตาม บริบททางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน เป็นวิถีที่ไม่แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ล้วนมีความสัมพันธ์กันไป จะเป็นการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณีเชื่อมโยงกัน ระหว่าง คนกับคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม จากประสบการณ์ และความคิดของชาวบ้าน ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิด ความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ดำรงอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น

2. ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานพัฒนาเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร (2542) อธิบายถึงลักษณะสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และ พฤติกรรม ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ แบบเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต มักจะเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคมหรือเป็นแกนหลักหรือ

กระบวนการทัศนในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเองและมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลาภูมิปัญญาท้องถิ่นมีรากเหง้าจากวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่ วิทยาศาสตร์ มีการบูรณาการขั้นสูง เชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งและเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

จักรกฤษณ์ ดาวโธสง (2552) จำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น อาหาร การอาชีพ การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี การละเล่น เป็นต้น และลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์และปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าหรือค่านิยมและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะของภูมิปัญญาประเภทนี้สะท้อนให้เห็นใน 3 มิติ ที่ทับซ้อนเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะเป็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่าง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกัน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก สิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ และธรรมชาติ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือระหว่างตัวเรากับคนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจนอกเหนือธรรมชาติไม่อาจสัมผัสได้จากลักษณะหรือประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ ทำให้ทราบได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกประเภทของการดำเนินชีวิตของคนในสังคม บรรทัดฐาน ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ของสังคม

3. ประเภทของภูมิปัญญา

จักรกฤษณ์ ดาวโธสง (2552) ได้แบ่งประเภทของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยว่ามีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถจำแนกประเภทตามลักษณะได้ 10 ประเภท ประเภทที่หนึ่ง คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและ ศาสนาและภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ประเภทที่สอง คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดึกดำบรรพ์ที่คนไทยในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญกำลังใจในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมี

ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น ภูมิปัญญาประเภทนี้มีบทบาทหนึ่งในการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อให้สงบสุข อยู่อย่างสงบสุข ประเภทต่อมา คือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะประเภทต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้สืบทอดการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีลักษณะที่มี คุณค่า เฉพาะถิ่น ประเภทที่สี่ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์ จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อความอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการประกอบอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้อาหารที่มีมากกว่าความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานาน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ มาบริโภคได้อีกด้วย ประเภทที่ห้า คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการละเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน ประเภทที่หกคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาคเราสามารถพบหลักฐานร่องรอยของศิลปะวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อของ บรรพชนได้เป็นอย่างดี ประเภทที่เจ็ดคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากจะแสดงออกถึงความสนุกสนานและยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ ประเภทต่อมาคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์หากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้ ประเภทที่เก้าคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประติมากรรม และหัตถกรรมพื้นบ้านเทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้นถือเป็นประติมากรรม และหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภท

นี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้ และประเภทยุทธศาสตร์คือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหาหรือให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั่วทุกภูมิภาค

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

จักรกฤษณ์ ดาวโธสง (2552) ได้อธิบายการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เด็กมักกระทำด้วยวิธีง่ายๆ ไม่ซับซ้อนสามารถดึงดูดใจให้กระทำโดยไม่รู้สึกรู้ตัว เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การกระทำตามแบบอย่างการเล่นคำทายปริศนา เป็นต้น วิธีการดังกล่าว ล้วนเป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมประสงค์จะให้สมาชิกของสังคมเป็นอยู่ ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องจริยธรรม ค่านิยมโลกทัศน์ ปรัชญาชีวิตและกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิตในสังคมทั่วไปและวิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นบุคคลที่มีวุฒิและประสบการณ์มากและอยู่ในวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงกระทำโดยการผ่านการกระทำ เช่น การบอกเล่าในขณะที่มีทำพิธีกรรม ทั้งที่เป็นพิธีสู่ขวัญ พิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมท้องถิ่น พิธีแต่งงาน เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ได้กระทำกันขึ้น 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ คำบอกเล่า ปราชญ์ชาวบ้าน ปริศนา คำทาย การละเล่น และคำร้องสวด ในรูปการบันเทิงชนิดต่างๆ ส่วนกรณีที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ในอดีตมีการเขียนลงในใบลานและสมุดข่อย ปัจจุบันได้มีการจดบันทึกเป็นภาษาไทยกลางโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา และโดยนักปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละภูมิภาค ซึ่งได้เขียนเล่าเรื่องราวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากการสั่งสมประสบการณ์ เกี่ยวกับเรื่องของการแก้ปัญหา การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม มาแต่บรรพบุรุษและมีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งกระทำได้ 2 วิธี คือ การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การจารึก การเขียนหนังสือ เป็นต้น และการ

ถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ คำเล่าขานของปราชญ์ชาวบ้าน การละเล่น การร้องรำทำเพลง พิธีกรรม และประเพณีต่างๆ เป็นต้น ระหว่างการสืบทอดจะมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ไปตามสภาพสังคมและการศึกษาของกลุ่มคนในพื้นที่นั้นๆ โดยแบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท

1. ความหมายและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนนั้นๆ สิ่งที่เราเรียนรู้ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต วิเคราะห์และลงมือปฏิบัติจนเกิดปัญญาในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ จนกระทั่งสิ่งที่เรารู้มาจากหลายๆ เรื่อง เรื่องได้ถูกประกอบกันขึ้นแล้วตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นฐานองค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา ช่วยการจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา จึงควรมีการสืบค้น ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ทั้งปวงที่ได้สั่งสมและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการคิดค้นปรับเปลี่ยนผสมผสานกับความรู้ใหม่ และพัฒนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการดำรงชีวิตให้เป็นสุข ซึ่งมีลักษณะที่เป็น วัตรธรรม นามธรรม ตลอดจนมีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน

2. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัวแต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์จะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างเหล่านั้นอย่างไร

2. การสะสมและกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ นั้น ไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัว คนๆ หนึ่งซึ่งมีกระบวนการมาทำให้เขาสั่งสมความรู้เราควรศึกษาว่าด้วยกระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้าง

3. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการ ถ่ายทอดที่ซับซ้อนถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอด ความรู้จากคนหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูก ปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้าน ปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

วิชัย ต้นศิริ (2536) กล่าวว่า มนุษย์จักรบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมโดยวิธีการ ต่างๆกันด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศของมนุษย์ สังคมต่างๆได้สร้างขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติวิถี ชีวิต และทักษะของการหาเลี้ยงชีพตลอดจนเวลาเชื่อถือทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชนเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนจึงแทรกซึมอยู่กับวิถีชีวิตประจำวัน และสอดแทรกอยู่อย่างแนบกาย และเป็นพลังจิตที่หลอมรวมผู้คนในสังคมที่สงบ

อเนก นาคบุตร (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบลักษณะ ดังนี้

1. มีความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสม ต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ

2. ความรู้ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่างๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และสืบสาน อย่างต่อเนื่องโดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ ประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก

กล้า สมตระกูล (2536) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ในอดีตและ ปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนยังจัดการเรียนการสอนโดยครู หรือนักวิชาการที่ ศึกษาภาคทฤษฎีมามาก แต่บางครั้งพบว่าครู หรือนักวิชาการดังกล่าว มีประสบการณ์ใน ภาคปฏิบัติไม่มากนัก ประสบความล้มเหลวในการสอน แต่ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์เฉพาะเรื่อง

สามารถถ่ายทอด และนำความรู้ไปปฏิบัติได้ผลดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาดุก ปลูกผัก ทอผ้า จักรสาน บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ประยุทธ์ สุระเดชไพบูลย์ (2539) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม

สมจิต พรหมเทพ (2543) ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อชาวบ้าน ครอบครัวและชุมชน ดังนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตกาลจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคนประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชนเพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทางสังคมที่สืบทอดกันมาจากการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคนสร้างเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่า เป็นข้อมูลพื้นฐานของดำรงชีวิต และมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบันใช้เป็นแนวทางการปรับตัวของชุมชนความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองสอดคล้องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

3. หลักการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

กระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเกิดจากบุคคลที่มีลักษณะใฝ่รู้ รักดี ทำดี และช่วยปัญหา ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้มีความสามารถในการได้มาขององค์ความรู้ในภูมิปัญญานั้นได้จาก

1. คิดสร้างสรรค์ได้เอง
2. สืบทอดจากบรรพบุรุษของครอบครัว

3. เรียนรู้จากผู้รู้
4. เรียนรู้จากวัดลัทธิธรรมชาต
5. เรียนรู้จากศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและการละเล่น
6. เรียนรู้จากนับถือเชื่อ
7. เรียนรู้จากสื่อต่างๆเหล่านี้

ทำให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเลือกสรรและปรับปรุง โดยองค์ความรู้ที่ได้นี้จะนำไปใช้ปฏิบัติซึ่งส่งผลให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ คือ

1. มีความรู้
2. มีทักษะ
3. มีเทคนิค
4. มีแหล่งการเรียนรู้
5. มีเครือข่าย

ทั้งนี้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะที่มีจะเป็นตามขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเกษตรกรรม 2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 3) ด้านการแพทย์แผนไทย 4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน 6) ด้านศิลปกรรม 7) ด้านภาษาและวรรณกรรม 8) ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และ 9) ด้านโภชนาการ

4. ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี(2536) ได้กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านมีการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิต และสังคมท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่นๆ ที่แตกต่างกันได้หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงระหว่างชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติและไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงมีความเคารพต่อผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัวแต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างเหล่านั้นอย่างไร

2. การสะสมและกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้นั้นไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนๆ หนึ่งซึ่งมีกระบวนการทำให้เขาสั่งสมความรู้เราควรศึกษาว่าด้วยกระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความงามภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่งไปสู่คนหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา(2539) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึงความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบ และนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การให้วัก การบรวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน

เพลงกล่อมเด็ก ภาชีต การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมต่างๆ และโบราณอูบาย เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้าน หรือชุมชน เช่น เทคโนโลยี การหล่อโลหะ ทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์(2540) กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องใดๆหรือหน่วยงานสังคมหน่วยใด ๆ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น เรื่องความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น

2. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมใด ๆ ของสังคมนั้น มีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ ตายแล้วไปไหน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญา เป็นความสามารถหาแนวทางการแก้ปัญหา หรือป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุในหน่วยสังคมใด ๆ เช่น เรื่องที่ชาวบ้านใช้เครื่องใช้สอยต่างๆในครอบครัวทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในหน่วยงานสังคมใด ๆ เช่น การกระทำความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ ในครอบครัวจนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา(2551) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปไว้ ดังนี้

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม(Behavior)

2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
  4. เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
  5. เป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ
  6. มีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ในตัวเอง
  7. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา
- กล่าวโดยสรุปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับธรรมชาติ โดยคนมีกระบวนการทัศน์มีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ของตนเองในการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม อย่างเป็นองค์รวมซึ่งเป็นกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต โดยเฉพาะในการใช้แก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด ทำให้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา

5. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากลักษณะเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการผสมผสานกลมกลืนและเชื่อมโยงเข้าด้วยกันจากหลากหลายจนไม่สามารถแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดดังนั้นจึงมีผู้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ธวัช ปุณโณทก(2531) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ดังนี้

1. คติความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา
  2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ และการศึกษาเล่าเรียนเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น
- รัตน์ บัณฑิต(2553) ได้แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น 3 ประเภท คือ
1. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งหมายถึงการที่คน (ในชุมชนท้องถิ่น) จัดวางอธิบายตนเองกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติในลักษณะการพึงพิถีกรรมต่างๆ

2. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน หมายถึง การที่คนประพฤติปฏิบัติตัวกันทั้งในระดับครอบครัว และชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ในรูปของคำสอน ปทัสถาน หรือวิถีประชาชนของชุมชน

3. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากินซึ่งได้แก่ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีพ อาทิเช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร การรักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ของชุมชน

วิจิต นันทสุวรรณ(2538) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติความเชื่อต่อธรรมชาติ และสิ่งที้นอกเหนือจากธรรมชาติ เช่น เรื่องของ “ผี” ตามสถานที่ที่สำคัญๆ เช่น ผีไร่ ผีนา ผีภูเขา ผีแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งส่งผลต่อให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์อยู่ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก เช่น ความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ การทำมาหากินในด้านต่างๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา(2551) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญาโดยจำแนกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูป ผลิตเพื่อบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการสะสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชนและการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้านและนันทนาการ เป็นต้น

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานทางด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจสังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากรวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

สรุปได้ว่า ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านมีการแบ่งเป็นหลายประเภท ดังเช่นภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม วัฒนธรรม โขนนาการ การพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การสร้างพิทักษ์ฐานะ และอำนาจ นับว่าเป็นภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เกิดประสบการณ์การอยู่ร่วมกันภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคมมีกฎเกณฑ์บอกว่าอย่างนั้นดีหรือไม่ดีมีระบบความสัมพันธ์ของการร่วมกันอย่างสันติเป็นหลักมีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นธรรมสูงสุด สาขาภูมิปัญญาจำแนกเป็น 9 ด้าน คือ 1) ด้านเกษตรกรรม 2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 3) ด้านการแพทย์แผนไทย 4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน 6) ด้านศิลปวัฒนธรรม 7) ด้านภาษาและวรรณกรรม 8) ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี และ 9) ด้านโขนนาการ

6. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ตลอดไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีผู้ให้ความหมายและแบ่งรูปแบบวิธีการถ่ายทอดไว้หลากหลาย ดังนี้

นันทิ พงษ์ดนตรี (2544) กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักรสาน ทอผ้าซึ่งสมาชิกของชุมชนได้ คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน
2. การสืบทอดในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการครอบครัวยุติ บางอย่างมีการวางแผนและเป็นความลับในสายตระกูล
3. การฝึกฝนจากผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจเป็นขอรับการถ่ายทอด วิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองและถ่ายทอดลงไปสู่รุ่นลูกหลาน เช่น การแกะสลักหินทำช่อง เป็นต้น

4. ความรู้ ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตัวเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้น ว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคหรือความสามารถในการทำนายทายทัก ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สุทธรัตน์ ภัทรดุลพิทักษ์ (2548) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายอัตโนมัติโดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใดแต่จะใช้จากสามัญสำนึกแบบสังคมประเพณีที่มีด้วยกัน 2 วิธี คือ

1. ใส่วิธีสาธิต คือการทำให้ดูเป็นตัวอย่างอธิบายทุกขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยายอธิบายสาธิตลึวนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่น ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัวเป็นญาติโดยสายเลือดเนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้ผู้อื่นรู้ที่เป็นอย่างนี้เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

2.1 กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากินโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย

2.2 กลัวเรื่องชื่อเสียงเกียรติภูมิและกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญาถ้าถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นแล้วเขาทำดีกว่าเจ้าตำรับจะไม่มีชื่อเสียง

2.3 มีความเชื่อและถือสัจจะจาก ปู่ย่า ตาทวดที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับหรือกลวิธีการผลิต

2.4 สื่อและเทคโนโลยียังไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร

อัจฉรี จันทรมูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติไม่ได้เรียนวิชาการสอนสถาบันใดๆ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ดังนี้

1. การฝึกฝนด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยความคิดค้น ดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองและถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน
2. ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้านโดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัวหรือในชุมชน
3. การฝึกจากผู้ชำนาญเฉพาะหรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นการที่ผู้รับการถ่ายทอดที่ผู้สอนไปขอรับการถ่ายทอดจากผู้รู้อาจไม่ใช่ญาติหรืออาจอยู่นอกชุมชน
4. การคิดร่วมกันเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึก และความคิดเห็น ต่อประเด็นต่างๆอย่างเป็นธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนและเสนอความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลเปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน
5. การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลและระดับกลุ่มเพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาอันหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่
6. การบรรยายหรือเวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันส่งผลให้สมาชิกมีความรู้ความสามารถมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสอดแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับยุคสมัย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากันระหว่างคนในท้องถิ่น

7. รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีนักวิชาการได้แบ่งรูปแบบการถ่ายทอดแตกต่างกันตามเกณฑ์ต่างๆกัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม (2533) กล่าวว่า วิธีการชาวบ้านทุกหมู่เหล่าถ่ายทอดได้ใช้ สติปัญญาของตนที่สั่งสมความรู้ประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและถ่ายทอด

จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งทั้งทางตรงและทางอ้อม โดนอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อผี
 สางต่างๆ รวมถึงความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ
 ในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

รัตน์ะ บัวสนธิ์ (2533) ได้เสนอการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้ 2 วิธี คือ

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีบทบาทการจัดกิจกรรมการเรียนการ
 สอนอยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จัดการพัฒนาหลักสูตร
 ท้องถิ่น นั่นคือครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวที่ได้รับ
 การกำหนดเป็นหลักสูตรแล้ว

2. ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนที่ทางโรงเรียนจะให้ครู
 ดำเนินการกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปลี่ยนเป็นปราชญ์ท้องถิ่น ทำ
 หน้าที่เป็นผู้สอนหรือเป็นครูแทนรวมทั้งให้ปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนรู้ของ
 นักเรียนด้วย

สามารถ จันทรสุริย์ (2536) จำแนกวิธีการถ่ายทอดไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นที่ใกล้ตัว
 ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมที่ทำถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น
 การละเล่น การเล่านิทาน การลงทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นเกมปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเล่านี้
 เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนมุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำ
 และไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ
 พอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง
 หรือบอกโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น
 ต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่
 บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยง
 มาโดยตลอด นอกจากนี้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกใน
 กระบวนการ และเนื้อหา หรือคำร้องของบันเทิง เช่น ในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาคกลาง โนรา
 หนังตะลุงของภาคใต้ กลอนคำ คำสอยของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น คำสอนของ

ศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่างๆ

ถ้าหากจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหม่ๆ อาจแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร คือ ลักษณะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
2. แบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตส่วนใหญ่ใช้จาร หรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวภาคใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาได้วิธีหนึ่ง

ส่วนในปัจจุบันในยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีการความเจริญก้าวหน้าทันสมัย และรวดเร็ว ก็มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกสาขาไม่ว่าจะเป็นหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และอื่นๆจนทำให้เกิดการเลือกสรรสารหรือไม่รับ มีการถ่ายทอดรูปแบบที่หลากหลายออกไปมากมายที่สะดวกต่อผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ(2543) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ดังนี้ ภูมิปัญญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์ได้สั่งสมและสืบสารมรดกทางภูมิปัญญามาอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการศึกษาโดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้สามารถอยู่รอดและสร้างสรรค์ความเจริญต่างบนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบมาได้จนปัจจุบัน วิวัฒนาการภูมิปัญญากับการศึกษาไทยก็ตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน การศึกษาของไทยในระยะเริ่มแรกจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ยุคต้น ได้ให้ความสนใจในเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยมาอย่างต่อเนื่อง บ้าน วัด และวังจึงมีบทบาทในการจัดการศึกษาของปวงประชาชนตามลำดับ ผู้ทรงภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านพระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น ได้มีบทบาทในฐานะครูภูมิปัญญาไทย ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านต่างๆมาอย่างต่อเนื่อง และได้รับการยอมรับจากสังคม และชุมชนอย่างสูงในฐานะปราชญ์บุคคลที่เรียนกันทั่วไปว่า “ครู” ซึ่งหมายถึงผู้ปฏิบัติภารกิจหน้าที่ว่าบุคคลธรรมดาเพราะมีความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวมมากกว่า โดยเฉพาะในด้านเป็นผู้นำวิถีดั้งเดิม และวิถีการเรียนรู้ของชุมชน และสังคม

สรุปได้ว่า รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญามีรูปแบบการถ่ายทอดที่แตกต่างกันตามหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันไป อาจเป็นแบบที่ใช้คำพูด แบบที่ไม่ใช้คำพูด แบบผสมที่ใช้ทั้งสองรูปแบบในการถ่ายทอด หรือแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือรูปแบบที่เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบควบคุมชี้แนะ รูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบอำนวยความสะดวก

สะดวก และรูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบร่วมมือ ซึ่งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ อันแตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรง และทางอ้อมโดยอาจอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดความรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านช่องทางการสื่อสารมวลชนทุกสาขา

8. ความหมายของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีผู้ให้ความหมายการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) กล่าวถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ว่า ควรต้องเริ่มต้นจากความเป็นจริง คือผลสุดท้าย หรือไม่ก็เริ่มที่บุคคล สถาบัน งานที่ทำไว้แล้วโดยเราต้องจำแนกให้ออกว่าเป็นอะไร ชาวบ้านเขาทำอะไร เพราะเขามักไม่รู้ตัวว่าเขารู้เราต้องซักถามเพื่อสามารถเก็บความรู้มาได้ทันที ซึ่งมีมากมายมหาศาล เพราะโดยความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ ความหลากหลายทางระบบนิเวศน์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบ้านเรา ถือว่าโชคดีหลายประเทศที่เป็นเมืองหนาวและประเทศทะเลทรายซึ่งคนที่อยู่ในพื้นที่หนึ่งกับความหลากหลายทางชีวภาพนั้น พอนานๆ เข้า การเรียนรู้และปรับตัวเข้าสู่สิ่งแวดล้อม ความรู้นำมาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสมดุลและราบรื่นที่ตรงนั้น นี่คือนิยามภูมิปัญญาท้องถิ่น

อรจิตต์ บำรุงสกุลสวัสดิ์ (2546) กล่าวถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาของเขาออกมาได้โดยตรง และสามารถเผยแพร่ให้การทำอย่างไรให้เขาสามารถจัดการความรู้ภูมิปัญญาของเขาออกมาได้ตรง และสามารถเผยแพร่ให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ซึ่งวิธีที่ง่ายที่สุด สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วเอามาร่วมมือกัน คือ การสร้างเครือข่ายของผู้ที่จะมาร่วมมือกันในเรื่องนี้ ซึ่งที่จริงพบว่ามีอยู่แล้ว ไม่ต้องไปสร้างขึ้นใหม่เพียงแต่เราจัดให้มาเจอกัน ก็สามารถสร้างเครือข่ายของหลายๆ ฝ่ายในหลายระดับได้ เพราะมีอีกหลายท่านที่เกี่ยวข้องไม่ได้มาอยู่วงการนี้ และเราคงไม่ไปเน้นเรื่องเทคนิคในการจัดการความรู้แต่คงพยายามทำให้เป็นการใช้ประโยชน์จากหลายๆ ระดับ เช่น ตอนนี้อยู่ที่บ้านเขามี “สภาผู้รู้ท้องถิ่น” ในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภาค ซึ่งเขาพยายามทำระบบข้อมูลที่เอาคอมพิวเตอร์มาช่วย และเขาสามารถใช้งานเองได้

สรุปว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง เริ่มต้นจากความเป็นจริงที่ตัวบุคคลหรือสถาบัน มีการเก็บประสบการณ์ หรือความรู้เดิม รวมทั้งจากการปล่อยให้เกิดทักษะการเรียนรู้ใหม่ หรือองค์ความรู้ใหม่หลักจากนั้นก็เรียนรู้ผล และคุณค่าที่ได้ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์

ต่อไปอย่างเนื่อง และสามารถให้ทรัพยากรที่อยู่เอามาร่วมมือกันโดยการสร้างเครือข่าย การจัดระบบฐานข้อมูล การพัฒนาระบบจัดเก็บและประมวลผลในรูปสื่อประสมและการมีระบบการเผยแพร่ผ่านเครือข่ายที่ให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ส่วนของเนื้อหา และองค์ความรู้ที่มี ที่ได้ จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้คุณภาพ และเพียงพอเพื่อเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ และนำความรู้ที่ได้มานั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศ

ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายรูปแบบและหลายลักษณะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

วรารภรณ์ หลวงมณี (2545) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ผลการวิจัยพบว่า วิธีการจัดหาสารสนเทศได้มาจากตัวบุคคลหลักกรรมพุทธศาสนา หน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียงบรรพบุรุษ และวัฒนธรรมประเพณี การสังเกต สื่อต่างๆ การร่วมประชุมต่างๆ การรวบรวมสถิติ การทดลองทำการวิจัยชุมชน การผลิตสารสนเทศมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ตัวบุคคล สิ่งพิมพ์ แผ่นผังไรรุ่น แผ่นป้าย แสดงแนวคิด นิทรรศการ สื่อเทปและวีดีโอ และมัลติมีเดีย การรวบรวมและจัดระบบสารสนเทศ ได้แก่ การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ หลักสูตรอบรม สรุปบทเรียน การเผยแพร่และสารสนเทศโดยวิธีการบอกเล่าตัวต่อตัว ประชุมอย่างต่อเนื่องและเผยแพร่ด้วยวิธีอื่นๆ

ธิดารัตน์ วรพิมพ์รัตน์ (2551) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านขนบธรรมเนียมและความเชื่อทางศาสนา ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านศิลปกรรม ด้านการละเล่น ดนตรีและพักผ่อนหย่อนใจ ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ โดยมีการจัดกิจกรรมต่างๆ และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดวงฤทัย อรรคแสง (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ได้แก่ การเห็น จดจำ และปฏิบัติตาม การสอนหรือทำให้ดูพร้อมทั้งพิจารณาถึงอารมณ์และจิตใจของผู้รับการถ่ายทอด

ด้วยและจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้กันเองภายในกลุ่ม กระบวนการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์สืบทอดและเผยแพร่มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความรู้ การเก็บความรู้ และเผยแพร่ความรู้และใช้ความรู้

อรทัย เนียมสุวรรณ และคณะ (2555 : 160) ได้ศึกษา การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป้าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ สามารถรวบรวมพืชสมุนไพรได้ 33 ชนิด จัดอยู่ใน 23 วงศ์ 32 สกุล วงศ์พืชที่พบชนิดพืชสมุนไพรมากที่สุด คือวงศ์ RUBIACEAE จำนวน 4 ชนิด FABACEAE 3 ชนิด และ ACANTHACEAE , ANNONACEAE, EUPHORBIACEAE และ GNETACEAE วงศ์ละ 2 ชนิดตามลำดับ โดยพืชที่นำมาเป็นพืชสมุนไพรเพื่อบำรุงกำลังจัดเป็นไม้มากที่สุด ส่วนที่นิยมนำมาใช้คือส่วนใต้ดิน และนิยมเตรียมยาโดยการต้มพืชสมุนไพรที่สำรวจได้สามารถแบ่งสรรพคุณที่รักษาออกเป็น 7 กลุ่ม คือ บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงกำหนัด แก้ปวดเมื่อย แก้อ่อนเพลียและยาอายุวัฒนะ โดยสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้เพื่อบำรุงกำลังโดยตรง พบจำนวน 17 ชนิด

สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์และคณะ (2556) ได้ศึกษาพืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พืชสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมาใช้ในการรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกายแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมีสรรพคุณหลายอย่าง แต่จะมีชื่อเรียกของชนิดและพันธุ์พืชสมุนไพรที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นๆและยังพบว่ายังมีเพียงไม่กี่ชนิดที่นำมาใช้กับโรคหรือกลุ่มอาการที่เหมือนกัน ประชาชนมีความรู้เรื่องการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคอยู่ในเกณฑ์ดี และสนใจในเรื่องการใช้สมุนไพร ภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรสมุนไพรมักเป็นเรื่อง การบำบัดรักษาอาการป่วยพื้นฐานในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นอาการกลุ่มอาการและโรคที่ไม่รุนแรงนักคือ ท้องผูก ท้องเสีย แผลในกระเพาะ ไอ่ เจ็บคอ ขับเสมหะ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

Harsha et al,(2002:281-287) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า Kunabi ที่อาศัยอยู่ในเมือง karnata ประเทศอินเดีย พบว่า พืชสมุนไพรที่ชนเผ่า kunabi นำไปใช้ประโยชน์มีจำนวน 45 ชนิด จาก 26 วงศ์ ส่วนใหญ่ใช้ในการรักษาอาการทั่วไป เช่น ไข้ ไอ จุกเสียดแน่นท้อง และอื่นๆ

Kala et al,(2005 : 1-7) ได้ศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า Apatani ประเทศอินเดีย พบว่า ชนเผ่า Apatani ใช้ประโยชน์สมุนไพรทั้งหมด 158 ชนิด 34 วงศ์ 124 สกุล พืชสมุนไพรส่วนใหญ่อยู่ในวงศ์ Asteraceae

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืช
สมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์หมู่บ้านดง
หลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ
จังหวัดเพชรบูรณ์

บทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น

- ซึ่ดีรอมฐานข้อมูลพืชสมุนไพร
- เอกสารข้อมูลพืชสมุนไพร

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง นวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative) เพื่อศึกษาความเป็นมา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การนำสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ โดยมีระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือ พระครูสุเมธพัชราภรณ์ และปราชญ์ชาวบ้าน

โดยวิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมตามประเด็นที่ศึกษา ซึ่งเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการสังสมประสบการณ์จนเกิดความรู้เชี่ยวชาญจึงทำการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และวิธีการสังเกต (Observation)

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญที่สุดในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเตรียมความพร้อมในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ทุกขั้นตอนเป็นไปตามเป้าหมายอย่างราบรื่น ด้านระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการค้นคว้าพร้อมทั้งเรียนรู้ฝึกฝนให้มีความรู้และทักษะในการวิจัยเชิงคุณภาพในแต่ละขั้นตอนอย่างถูกต้อง และผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร ได้ทำหนังสือขออนุญาตจากเจ้าของสวนสมุนไพร และผู้เกี่ยวข้องในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แนะนำตัวแก่ผู้ให้ข้อมูลโดยแสดงตัวเป็นนักวิจัยต้องการเก็บข้อมูลเพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปจัดทำชุดการเรียนรู้เพื่อเผยแพร่ในศูนย์การเรียนรู้แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ในจังหวัดเพชรบูรณ์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่

- 2.1 แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- 2.1.1 พระครูสุเมธพัชราภรณ์

2.1.2 ประชาชนชาวบ้าน

2.2 แนวคำถามที่ใช้เป็นคำถามแบบกึ่งโครงสร้างใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยสร้างแนวคำถามโดยใช้แนวคิดจากการศึกษาเอกสารงานวิจัยต่างๆ โดยแนวคำถามมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด

2.3 อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ อุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการบันทึกเสียงและอุปกรณ์เกี่ยวกับการจดบันทึกข้อมูลภาคสนามเพื่อใช้บันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกต ตลอดจนจัดเตรียมและศึกษาประเด็นคำถามที่ต้องการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในแต่ละครั้ง

3.3 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยสร้างแนวคำถามจากปัญหา วัตถุประสงค์ และคำถามของการวิจัย เมื่อจัดทำร่างแบบสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้นำไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ จำนวน 7 ท่าน

- 1) รองศาสตราจารย์ ดร.สรวงพร กุศลส่ง คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานต์ อัมพานนท์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 3) อาจารย์ ดร.ณัฐตะวัน ลิ้มประสงค์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 4) อาจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ไชยศรี คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 5) อาจารย์นำฝน เป้าทองคำ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 6) อาจารย์นพวรรณ จำนวน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 7) อาจารย์ปรมะ แก้วพวง คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

เพื่อทำการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ จากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไขแล้วนำไปทดลองใช้เพื่อทดสอบความครอบคลุม ความชัดเจนและความเข้าใจของคำถาม ปฏิกริยาของผู้ให้ข้อมูลที่มีต่อคำถาม ความต่อเนื่องของเนื้อหา และการตอบของผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ขณะสัมภาษณ์มีการบันทึกเสียง เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และพัฒนาทักษะ

ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของผู้วิจัย และเพื่อปรับแนวคำถามอย่างเหมาะสมก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลครอบคลุมเพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมเนื้อหาตามประเด็นที่ศึกษา ประกอบด้วย 4 วิธีดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ รวบรวมและนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เกี่ยวกับเกี่ยวกับข้อมูลพืชสมุนไพร โดยใช้แนวคำถามหลักที่ได้สร้างไว้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการและความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นสำคัญ

3) การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยจะใช้หลักการสังเกตเพื่อช่วยในการค้นหาและประเมินข้อมูลในระหว่างการสัมภาษณ์ร่วมด้วย และจดบันทึกแบบสรุปเฉพาะประเด็นที่สำคัญเพื่อช่วยเตือนความจำ แล้วจึงนำมาบันทึกรายละเอียดอีกครั้ง

4) การบันทึกภาคสนามใช้ทั้งวิธีการจดบันทึกและเทปบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์ หลังจากนั้นผู้วิจัยถอดเทปและบันทึกข้อมูลให้เป็นระเบียบทุกครั้งหลังจากการสัมภาษณ์เพื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด แล้วตรวจสอบและปรับปรุงข้อความให้ถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อเตรียมคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1) การสร้างสัมพันธภาพ (relationship)

การวิจัยครั้งนี้มีกระบวนการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างได้ เนื่องจากผู้วิจัยสามารถเข้าไปศึกษาข้อมูลในพื้นที่แบบเต็มเวลา การทำความคุ้นเคยกับกลุ่มโดยผู้วิจัยจะนัดสัมภาษณ์ที่บ้าน หรือแล้วแต่กลุ่มตัวอย่างสะดวก การทำความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากจะเป็นการสร้างสัมพันธภาพทำความรู้จักแล้วยังทำให้เกิดความไว้วางใจ และยังรู้สึกเป็นกันเอง และทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกอีกด้วย ก่อนสัมภาษณ์ผู้วิจัยบอกถึง

วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยและประโยชน์ที่ได้จากการวิจัยซึ่งทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์รับรู้ว่าการให้ความร่วมมือในการวิจัยหรือการศึกษาครั้งนี้มีความสำคัญมีคุณค่า และผู้ให้สัมภาษณ์มีประโยชน์กับงานวิจัย โดยผู้ให้สัมภาษณ์ไม่เสียประโยชน์ ผู้วิจัยได้ชี้แจงถึงการที่ผู้วิจัยจะรักษาความลับของกลุ่มตัวอย่างไว้อย่างดี เมื่อกลุ่มตัวอย่างยินดียิ่งที่จะให้สัมภาษณ์ จึงสอบถามความต้องการในการสัมภาษณ์ว่าพร้อมเมื่อใดและที่ใดการศึกษาครั้งนี้ใช้เทปบันทึกเสียงร่วมกับการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตอัดเทปและจดบันทึกและชี้แจงบอกสิทธิต่างๆก่อนจะเริ่มสัมภาษณ์

2) การสังเกต (Observation)

การสังเกต (Observation) คือการเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธีเพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่นโดยผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตโดยที่ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สัมภาษณ์ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตระหว่างการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจะสังเกตถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการรับรู้ บุคลิกลักษณะท่าทางการพูดคุย ระดับเสียง สีหน้า การสังเกตบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างได้กว้างขวางขึ้น การสังเกตบริบทของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างได้กว้างขวางขึ้น และทำให้เข้าใจประสบการณ์ต่างๆได้ง่ายยิ่งขึ้น ในระหว่างการสังเกต ผู้วิจัยมีการจดบันทึกภาคสนามสิ่งที่สังเกตพบ (Field note) โดยบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริงบรรยายอย่างละเอียดถึงสิ่งแวดล้อม สถานที่ เหตุการณ์ คำพูดของบุคคล สรุปรวมว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร กับใคร และทำไม ข้อมูลในส่วนนี้ไม่มีการตีความหลังจากนั้นผู้วิจัยติดตามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลตามแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

3) การรวบรวมข้อมูล (data collecting) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ ดังนี้

3.1) การสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งที่ 1 ผู้วิจัยจะเริ่มสัมภาษณ์โดยการพูดคุยเรื่องทั่วไปก่อนเพื่อสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองอยู่ในรูปแบบการสนทนามากกว่าการสัมภาษณ์ ผู้วิจัย ปฏิบัติตนบนพื้นฐานมารยาทสุภาพชนในสังคมไทย มีความตรงต่อเวลานัดหมาย เป็นผู้รับฟังที่ดีไวต่อความรู้สึกทั้งปฏิกิริยาทางอารมณ์และเนื้อหาของข้อมูล ยอมรับในพฤติกรรมที่บุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างแสดงออก และไม่ตำหนิ โดยสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ โดยไม่เข้มงวดกับ

ลำดับคำถามโยงสู่ประเด็นด้วยการสนทนา ในลักษณะการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรมชาติมีจุดสนใจ อยู่การรับรู้ของบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อและประสบการณ์ชีวิตที่เป็นอัตวิสัย (subjective) การตั้งคำถามในระหว่างสนทนา ผู้วิจัยใช้คำถามกว้างๆ เพื่อเปิดประเด็น ให้บุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้คิดก่อนที่จะถามในประเด็นที่แคบลงลักษณะคำถามเป็นคำถาม ปลายเปิด หลีกเลี่ยงการใช้คำถามปลายปิด และการถามนำและมีการขัดเกลาคำถามไม่ให้คลุมเครือ ต่ออารมณ์ของบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในระหว่างสนทนาผู้วิจัยทบทวนสรุปความ เพื่อตรวจสอบ ความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างกับผู้วิจัยคิดทบทวนสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างพูด ออกมา สรุปสิ่งที่ได้ยินในใจสำหรับคำถามในคำถามถัดไปในลักษณะของการใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นฐานในการสร้างคำถามเพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกไปอย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการสัมภาษณ์

3.2) ผู้วิจัยมีการบันทึกเสียงการสนทนาระหว่างสัมภาษณ์ เมื่อสัมภาษณ์เสร็จแต่ละครั้ง ผู้วิจัยสรุปประเด็นที่สำคัญที่ผ่านมาให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง พร้อมทั้งนัดสัมภาษณ์ ครั้งต่อไป หลังจากนั้นผู้วิจัยบันทึกภาคสนามสิ่งที่สังเกตพบระหว่างการสัมภาษณ์พร้อมกับ รวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลต่างที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการถอดเทปการ สัมภาษณ์อย่างละเอียดแบบคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกันเพื่อทำ ความเข้าใจกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ ค้นหาความหมายที่ยังไม่ชัดเจนและประเด็นข้อมูลที่ยังตกหล่นอยู่เพื่อนำไปถามบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในครั้งถัดไป

3.3) ระยะเวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์อยู่ในช่วง 30-45 นาที ในแต่ละครั้ง จำนวนครั้งที่ใช้ในการสัมภาษณ์อยู่ระหว่าง 2-3 ครั้ง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของข้อมูลการ สัมภาษณ์เชิงลึกในแต่ละวันผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์วันละ 1 ตัวอย่างการสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งที่ 2 มีระยะห่างจากครั้งที่ 1 ประมาณ 4-5 วัน หรือแล้วแต่ความสะดวกในการนัดหมายแต่ไม่เกิน 15 วัน การสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 จะเป็นการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามเพิ่มเติม เพื่อเก็บตกข้อมูลที่ยังขาด อยู่จากการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 หลังจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะทำการทบทวนบทสัมภาษณ์เพื่อให้ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลรับทราบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 เพื่อเพิ่มเติมหรือแก้ไขข้อมูล ต่างๆ

3.4) เวลาและสถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับความสะดวกของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก ซึ่งเป็นที่บ้านของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถติดตามการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่บ้านได้

3.5) การยุติการสัมภาษณ์ เมื่อได้ข้อมูลอิ่มตัวพอเพียงแล้วผู้วิจัยแสดงความขอบคุณในความร่วมมือและแสดงความประทับใจในน้ำใจที่กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลได้แบ่งปันประสบการณ์อันมีคุณค่าให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสได้รับฟังและย้าให้กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลได้เห็นความมีคุณค่าของตนเองและคุณประโยชน์จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ แล้วจึงกล่าวอำลา

การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยมีวิธีการ ดังต่อไปนี้

1) เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบว่าครบถ้วน เพียงพอหรือไม่และคำตอบที่ได้สามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษาวิจัยมากน้อยเพียงใด การตรวจสอบข้อมูลจะตรวจสอบทุกครั้งที่ศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่เรียกว่าการตรวจสอบสามเส้า (triangulation technique) ดังนี้

การตรวจสอบสามเส้าของข้อมูล (Data Triangulation Check) คือการตรวจสอบว่าข้อมูลที่เก็บรวบรวมมานั้นมีความถูกต้องหรือไม่ การตรวจสอบนั้นผู้วิจัยอาศัยการตรวจสอบจากแหล่งที่มาของข้อมูลดังนี้

1.1) แหล่งบุคคลโดยการตรวจสอบจากข้อมูลในเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและเป็นการประเมินข้อมูลว่ามีการเปลี่ยนแปลง เมื่อตรวจสอบแล้วได้ข้อมูลเหมือนเดิมทุกครั้งแสดงว่าข้อมูลที่ได้เชื่อถือได้ แต่หากข้อมูลที่ได้มีความขัดแย้งกับผู้วิจัยจะไปสัมภาษณ์อีกครั้งเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม แล้วให้ผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง

1.2) แหล่งสถานที่ การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลคนเดิมในสถานที่แตกต่างกัน เช่นการสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้านแล้วสังเกตความเหมือน หรือความแตกต่างกันของข้อมูลหากข้อมูลที่ได้เหมือนกันถือว่ามีความเที่ยงตรงได้

1.3) แหล่งเวลาการตรวจสอบข้อมูลเดียวกันแต่ต่างเวลา เช่น เวลาเช้า สาย บ่าย หรือเย็น บางครั้งอาจจำเป็นต้องทิ้งช่วงของเวลาให้มากยิ่งขึ้น

2.) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation Check) คือการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันโดยผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากการสังเกต ความสอดคล้องของอารมณ์ คำพูด กิริยาท่าทาง ปฏิกริยาขณะสัมภาษณ์ การมีปฏิสัมพันธ์กับ บุคคลรอบข้างและสภาพแวดล้อมทั่วไปทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูลและเป็นสื่อที่ ช่วยให้เกิดความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูลมากขึ้น ซึ่งการติดตามสัมภาษณ์กลุ่ม ตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่บ้านทำให้ทราบถึงความถูกต้อง และมีความสอดคล้องในคำบอกเล่าของ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลและการปฏิบัติจริง อีกทั้งได้ตรวจสอบจากญาติและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทำให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

3) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์ตลอดการรวบรวมข้อมูลและมีการใช้ คำพูดของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันความจริงและความชัดเจน (Credibility) ในทุก ประเด็นของการวิเคราะห์และการรายงานผลการวิจัย

4) การนำข้อมูลไปใช้อ้างอิง (transferability) การวิจัยเชิงคุณภาพอาจจะไม่สามารถนำ ข้อมูลที่วิจัยได้ไปใช้อ้างอิงกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่นได้ แต่การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยอธิบายลักษณะทาง ประชากรของกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล และวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจนเพื่อเป็น แนวทางและเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจจะนำงานวิจัยนี้ไปอ้างอิงต่อไป

5) ความเชื่อมั่นของข้อมูล (auditability) ผู้วิจัยมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์ตลอดการ สัมภาษณ์และบันทึกภาคสนามในสิ่งที่สังเกตพบตลอดการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีการถอดเทป บันทึก การสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กันเพื่อทำ ความเข้าใจกับเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์และค้นหาความหมายที่ยังไม่ชัดเจนเพื่อนำไปถาม กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง ในส่วนตัวของผู้วิจัยเองผู้วิจัยจะสะท้อนความคิดพิจารณาตน เพื่อ ตรวจสอบผลกระทบจากความคิด ความรู้สึก และความพร้อมของตัวผู้วิจัยเอง ต่อกระบวนการ รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำไปพร้อมกับการรวบรวมข้อมูลตลอดระยะเวลาในการทำวิจัย ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ประกอบด้วย

หลักวิเคราะห์ 3 ประการ (Mile and Huberman, 1994) คือการจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) การแสดงข้อมูล (Data display) และการหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของผลงานวิจัย (Conclusion, interpretation and verification) เพื่อให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะลึกตามแนวคำถาม จะนำมารวบรวมจัดระบบเป็นหมวดหมู่แล้วนำมาสรุปวิเคราะห์และอภิปรายผลตามขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพให้ครอบคลุมประเด็นที่กำหนดไว้โดยมีวิธีการจัดการและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.6 การสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

หลังจากได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาแล้ว จึงนำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยโดยนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎีและเอกสารทางวิชาการที่ศึกษามาแล้วว่าสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไรพร้อมทั้งแสดงข้อเสนอแนะในการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ของการศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยวิธีสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ด้านพืชสมุนไพร หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย ภาพสมุนไพร ชื่อ วงศ์ การใช้ประโยชน์ จำนวน 90 ชื่อ ระยะเวลาทำวิจัย มกราคม 2560 – กันยายน 2560 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลพืชสมุนไพร

ตารางที่ 1 แสดงพืชสมุนไพรหมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1	กระเจี๊ยบ	ชื่อวิทยาศาสตร์ : <i>Hibiscus sabdariffa</i> L.	Malvaceae	ผลอ่อน สามารถรับประทานเพื่อขบพยาธิ - น้ำกระเจี๊ยบช่วยบำรุงเลือด - น้ำกระเจี๊ยบช่วยลดอาการไอ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์
2	ปอกระสา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Broussonetia papyrifera</i>	(MORACEAE)	-รากและเปลือกมีรสหวาน ฝาด เป็นยาสมุนไพร ใช้เป็นยาแก้ ไอ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
3	นุ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ceiba pentandra</i>	(MALVACEAE)	-เปลือกต้นมีรสเย็นเย็น มีสรรพคุณเป็นยาแก้ร้อนใน -ต้นมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้
4	บวบขม	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Trichosanthes cucumerina</i>	(CUCURBITACEAE)	-ผลมีรสขมมาก มีสรรพคุณเป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ -รากนำมาต้มกินเป็นยาแก้อาการปวดศีรษะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
5	ดีปลากั้ง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Phlogacanthus pulcherrimus</i> T.Anderson	(ACANTHACEAE)	-จะใช้ส่วนของลำต้นดีปลากั้งนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาช่วยขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะขัด
6	ปอกระเจา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Corchorus capsularis</i>	(MALVACEAE)	-ใบมีรสขมเล็กน้อย ใช้ต้มกับน้ำกินเป็นยาแก้ร้อนใน ทำให้เลือดเย็น แก้อาการเจ็บคอ -รากและผลนำมาต้มกับน้ำกินเป็นยาแก้โรคท้องเดิน

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
7	ยางนา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb. ex G.Don	<u>DIPTEROCARPACEAE</u>)	-ตำรายาไทยจะนำต้มจากเปลือกเป็นยาบำรุงร่างกาย ฟอกเลือด บำรุงโลหิต แก้ตับอักเสบ และใช้ทาถูนวดขณะร้อน ๆ เป็นยาแก้ปวดตามข้อ -เมล็ดและใบมีรสฝาดร้อน นำมาต้มใส่เกลือ ใช้อมแก้ปวดฟัน ฟันโยกคลอน
8	เสลดพังพอนตัวเมีย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Clinacanthus nutans</i> (Burm.f.) Lindau	(<u>ACANTHACEAE</u>)	ทั้งต้นและใบใช้กินเป็นยาถอนพิษไข้ ดับพิษร้อน (ทั้งต้นและใบ)^{[1],[3]} ใช้เป็นยาลดไข้ ด้วยการใช้ใบสด 1 กำมือ ตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำซาวข้าว ใช้พอกบนศีรษะคนไข้ ประมาณ 30 นาที อาการไข้และอาการปวดศีรษะจะหายไป

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
9	กระวานป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Amomum uliginosum</i> J.Koenig	<u>ZINGIBERACEAE</u>	เมล็ดใช้เป็นยาขับลม แก้ อาการปวดท้อง
10	กุดพรวัว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cyathea latebrosa</i> (Wall. ex Hook.)	<u>CYATHEACEAE</u>	ใช้เนื้อไม้ นำมาทำเป็นยาแก้ไข้ ใช้ฝนเป็นยาทาแก้ฝี แก้ อักเสบ และแก้บวม

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
11	กระเดลิง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Bauhinia scandens</i> L	LEGUMINOSAE)	-แก้พิษไข้ แก้พิษร้อน แก้ร้อนใน แก้ไข้เซื่องซึม แก้พิษโลหิต แก้พิษไข้ทั้งปวง แก้พิษเลือดลม และเป็นยาแก้กระษัย
12	โกนกงบก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Planchonella obovata</i>	(SAPOTACEAE)	จะนำใบมาบดใช้พอกรักษาอาการปวดศีรษะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
13	ตีนนก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Vitex pinnata</i> L	(LAMIACEAE)	เปลือกต้น แก่น และราก นำมา บดให้เป็นผง ใช้ละลายกับน้ำ ดื่มเป็นยาแก้ไข้
14	วาน้ำ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cryptocoryne cordata</i> Griff.	(ARACEAE)	ใบใช้ตำพอกรักษาโรคผิวหนัง อาการหน้ามืด และเวียน ศีรษะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
15	ว่านนกคุ้ม	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Alocasia cucullata</i> (Lour.) G. Don	(ARACEAE)	เหง้าใช้เป็นยาสมุนไพรของชาวจีน
16	เต่าเหี้ยด	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Homalomena aromatica</i> (Spreng.) Schott	(ARACEAE)	ทั้งต้นนำมาตำแล้วใช้เป็นยาทาแก้โรคผิวหนัง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
17	สบ้านลิง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Entada glandulosa</i>	(FABACEAE)	-นำมาสุ่มไฟให้เกรียมดำแล้วผสมกับยาอื่น ๆ รักษาโรคเป็นยาแก้ไข้พิษเหลืองซึม -ทั้งต้นใช้ผสมในลูกประคบเป็นยาแก้ปวดข้อ ปวดเมื่อย
18	เถาคันแดง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	(VITACEAE)	เป็นยารักษาโรคพิษ เป็นยาฟอกเลือด เป็นยาขับเสมหะ ขับลม รักษาอาการฟกช้ำภายใน และช่วยทำให้เส้นเอ็นหย่อน

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
19	กกลังกา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cyperus alternifolius</i> L.	(CYPERACEAE)	-ทั้งต้นรวมทั้งรากและเหง้า มีรสเปรี้ยว หวาน ขมเล็กน้อย เป็นยา เย็น ใช้เป็นยาฟอกเลือด ทำให้เลือดลมไหลเวียนดี -ใช้เหง้าต้มกับน้ำดื่มหรืออบค เป็นผงละลายกับน้ำร้อนดื่ม เป็นยาขับเสมหะ แก้เสมหะ เสมหะเฟื่อง และช่วยขับน้ำลาย
20	กรรน้ำ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Scoparia dulcis</i> Linn.	(PLANTAGINACEAE)	-ต้นและใบใช้เป็นยาแก้โรคเบาหวาน โดยใช้ลำต้นและใบสด 1 กำมือ นำมาต้มกับน้ำ 3 แก้ว เคี้ยวนาน 30 นาที ใช้แบ่งนำมาดื่มก่อนอาหารเช้าและเย็น

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
21	กรวยป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Casearia grewiaefolia</i> Vent	(SALICACEAE)	-เปลือกมีรสเมาขื่น ใช้เป็นยาบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง บำรุงโลหิต เป็นยาคุมธาตุ -ดอกและใบมีรสเมาเบื่อ ใช้เป็นยาแก้ไข้พิษหรือพิษไข้ตัวร้อน -ผลใช้เป็นยาแก้ปวดเหนียว แก้เสมหะเป็นพิษ กัดเสมหะ แก้เลือดออกตามไรฟัน
22	กระเจ้านก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Euonymus cochinchinensis</i> Pierre	(CELASTRACEAE)	-ใช้ดื่มกินก่อนอาหาร เป็นยาช่วยเจริญอาหาร ช่วยให้อยากอาหาร ทำให้รับประทานอาหารได้มากขึ้น -รากกระเจ้านกใช้แช่กับน้ำหรือฝนกับน้ำกินเป็นยาแก้ผดผื่นคัน

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
23	กระเจี๊ยบแดง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Curcuma sessilis</i> Gage.	(ZINGIBERACEAE)	ดอกอ่อนมีรสเผ็ดร้อน กลิ่นหอม ใช้เป็นยาขับลมในกระเพาะอาหาร ช่วยบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และลดกรดในกระเพาะอาหาร จึงช่วยทำให้รู้สึกสบายท้องและช่วยให้สุขภาพดี
24	กระเช้าผีเสื้อ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Aristolochia tagala</i> Cham.	(ARISTOLOCHIACEAE)	-ใบ ต้ม ราก มีรสเผ็ดขม เล็กน้อย เป็นยาเย็นไม่มีพิษ ออกฤทธิ์ต่อหัวใจและปอด ใช้เป็นยาช่วยขับพิษร้อนถอนพิษไข้ -ใบใช้ตำเป็นยาพอกศีรษะลดไข้

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
25	กระดุกไก่ขาว	ชื่อสามัญ Willow-leaved justicia	(ACANTHACEAE)	ใช้ยาต้มจากสมุนไพรชนิดนี้ นำมาอาบเพื่อรักษาโรค ริดสีดวงทวารและมีไข้ (ไม่ระบุ ส่วนที่ใช้) -ใบใช้ต้มกับน้ำดื่มหรือใช้ใบ สดกินเป็นประจำ จะมี สรรพคุณเป็นยาแก้พิษมีนเมา และโรคอาหารเป็นพิษ
26	กระต่ายจันทร์	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Centipeda minima</i> (L.) <i>A.Braun & Asch.</i>	(ASTERACEAE)	-นำไปผสมกับใบข่อยและ เทียนดำ ใช้ตำผสมหัวเป็นยา แก้อาการปวดศีรษะ -ลำต้นใช้เป็นยาแก้โรคเยื่อ ตาอักเสบ ตาเป็นฝ้า เป็นยา บำรุงสายตา

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
27	เฟิร์น 	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Drynaria bonii</i> Christ.	<u>POLYPODIACEAE</u>	-เหง้าใช้ผสมกับหว่ายาข้าวเย็น นำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ หอบหืด -ใช้ขนจากเหง้านำมาบดให้ ละเอียดใช้สูบแก้หืด
28	กระถินเทศ 	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Acacia farnesiana</i> (L.) Willd.	(<u>FABACEAE</u>)	-เมล็ดนำมาบดให้เป็นผง หรือ คั่วกินเป็นอาหารปกติ จะช่วย ลดระดับน้ำตาลในเลือดได้ -ยาชูกำลังจากดอกใช้เป็นยาแก้ ปวดศีรษะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
29	กระทาดง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Lasianthus kurzii</i> Hook.f	(RUBIACEAE)	ใช้ลำต้นหรือรากกระทาดง นำมาผสมกับหว่ายาข้าวเย็น ใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ปวด เมื่อย
30	กระเทียมยอด	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Biophytum sensitivum</i>	(OXALIDACEAE)	-ทั้งต้นใช้เป็นยาแก้เบาหวาน -ใช้เป็นยาแก้หอบหืด -ใช้เป็นยาแก้กระหายน้ำ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
31	กระทูมนนา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Mitragyna diversifolia</i> (Wall ex G.Don) Havil	(RUBIACEAE)	เป็นยาแก้ท้องร่วง ปวดมวนท้อง ซึ่งมีฤทธิ์เหมือนใบกระท่อม แต่อ่อนกว่า สามารถนำมาใช้แทนกันได้
32	กระป๋องเจ็ดตัว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Excoecaria cochinchinensis</i> Lour.	(EUPHORBIACEAE)	-ใช้เป็นยาดับพิษร้อน ถอนพิษไข้ แก้ไข้ -ใบตากแห้งใช้ชงดื่ม เช่น ใบชาเป็นยารักษาโรคภัย

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
33	กระเบาหลัก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Hydnocarpus ilicifolius</i> King	<u>ACHARIACEAE</u>	-เมล็ดใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ -รากและเนื้อไม้ใช้เป็นยาดับพิษทั้งปวง แก้เสมหะเป็นพิษ
34	กระพี้เครือ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Dalbergia rimosa</i> var. <i>foliacea</i>	(<u>FABACEAE</u>)	ลำต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ผดผื่นแดง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
35	กลิ้งกล่อม	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Polyalthia suberosa</i>	(ANNONACEAE)	-รากและเนื้อไม้ใช้เป็นยาแก้ไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ -ใช้เป็นยาขับพิษ ขับพิษภายใน แก้น้ำเหลือง
36	กัญชง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cannabis sativa</i> L. subsp. <i>Sativa</i>	(CANNABACEAE)	-ช่วยทำให้รู้สึกผ่อนคลาย สดชื่น ช่วยให้นอนหลับสบาย ช่วยรักษาอาการเวียนศีรษะ ปวดศีรษะหรือไมเกรน และช่วยแก้กระหาย

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
37	ข้าวสารดอกเล็ก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Raphistemma hooperianum</i> (Blume) Decne.	(APOCYNACEAE)	-ตำรายาไทยจะใช้รากข้าวสารดอกเล็กเป็นยาถอนพิษ ทำให้อาเจียน ระงับพิษทั้งปวง -รากใช้ปรุงเป็นยารักษาตา โดยใช้รากตากแห้งแล้วนำไปบดเป็นยา กินรักษาโรคตาต่าง ๆ เช่น แก้วตาแดง ตาอักเสบ ตาแฉะ ตามัว ตาฝ้าฟาง นอกจากนี้ยังสามารถป้องกันโรคต่อกระจกได้อีกด้วย
38	ข้าวสารหลวง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Maesa ramentacea</i> (Roxb.) A. DC.	PRIMULACEAE	-จะใช้ทั้งต้นนำมาต้มกับน้ำ ใช้ล้างแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก -รากใช้เป็นยารักษาบาดแผล โดยนำมาบดใช้โรยแผลจะช่วยให้แผลแห้ง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
39	ขี้ครอก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Urena lobata</i> L.	(MALVACEAE)	-ใช้เป็นยาแก้ไข้หวัดตัวร้อน -รักษาอาการไอเป็นเลือด -ต้นและใบใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ
40	ขี้หนอน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Zollingeria dongnaiensis</i> Pierre	(SAPINDACEAE)	-ใช้เป็นยาแก้หวัด คัดจมูก -เปลือกใช้ผสมเป็นยาเขียวแก้ร้อนใน -

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
41	ขี้เหล็กเลือด	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Senna timoriensis</i> (DC.) H.S.Irwin & Barneby	(FABACEAE)	-ใช้เป็นยารักษาอาการปวด แหว แก่ปวดเมื่อย แก่เส้น ปัตคาดบริเวณท้องน้อยและ หน้าขาตึง -แก่นมีรสขม ใช้ต้มกับน้ำดื่ม เป็นยาบำรุงโลหิต
42	ขี้ยาย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Terminalia nigrovenulosa</i> Pierre	(COMBRETACEAE)	-ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ -เปลือกใช้เป็นยาแก้ท้องร่วง รักษาโรคบิด แก่บิดปวดเบ่ง

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
43	เข็มขาว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ixora lucida</i> R.Br. ex Hook.f	(RUBIACEAE)	-รากใช้ต้มกับน้ำกินเป็นยาช่วยเจริญอาหาร -ใช้ปูลงเป็นยารักษาโรคตาต่าง ๆ
44	เข็มแดง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ixora lobbii</i> Loudon	(RUBIACEAE)	-รากใช้เป็นยาบรรเทาอาการบวม -รากใช้ปูลงเป็นยาบำรุงไฟธาตุ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
45	เข็มเศรษฐี	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ixora macrothyrsa</i> (Teijsm. & Binn.)	(RUBIACEAE)	-รากและดอกใช้เป็นยาแก้บิด -ใช้เป็นยาแก้บวม -ใช้เป็นยาแก้เสมหะและกำเืด
46	เอื้องเข็มแสด	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ascocentrum miniatum</i> (Lindl.) Schltr.	(ORCHIDACEAE)	ใช้ปรุงเป็นยารักษาฝีกาฬจับหัวใจ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
47	คนที่เขมา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Vitex negundo</i> L	(LAMIACEAE)	-จะใช้รากและใบนำมาต้มกับน้ำกินเป็นยาลดไข้ แก้ไข้ -ช่วยรักษาอาการเจ็บคอ -เป็นยาขับปัสสาวะ
48	คว่ำตายหงายเป็น	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Bryophyllum pinnatum</i>	(CRASSULACEAE)	-รากนำมาตากแห้งใช้เป็นยาลดไข้ แก้ร้อนในกระหายน้ำ -ใบใช้วางบนหน้าอกเป็นยารักษาอาการไอและอาการเจ็บหน้าอก บ้างใช้นำมาวางไว้บนศีรษะเป็นยาแก้ปวดหัว

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
49	เครือเขาคำ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cuscuta reflexa</i> Roxb	(CONVOLVULACEAE)	นำมาตำคั้นเอาน้ำทาเป็นยาแก้ ไข้และไข้มาลาเรีย
50	เครือเงิน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Argyreia mollis</i> (Burm. f.)	(CONVOLVULACEAE)	รากใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ ไอ แก้หอบ ใบใช้เป็นส่วประกอบในยาคุม กันและยาบำบัด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
51	เครือออน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Congea tomentosa</i> Roxb.	(LAMIACEAE)	-นำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ไอ -ใบหรือทั้งต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้อาการปวดเมื่อย -ใบหรือทั้งต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ รักษาโรคทางเดินปัสสาวะ นิ่วในไต
52	แคนหางช้าง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Markhamia stipulata</i> (Wall.)	(BIGNONIACEAE)	-ใบใช้ตำพอกรักษาแผล แผลสด แผลถลอก แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก -

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
53	โคลงเคลงผล	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Desmoscelis villosa</i>	(MELASTOMATACEAE)	-รากใช้เป็นยาขับพิษไข้ แก้ไข้ทุกชนิด -รากใช้เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ
54	จ้วดเี่ย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Capparis flavicans</i> Kurz	(CAPPARACEAE)	-นำมาบดให้เป็นผงทำให้เป็นควั่นใช้สูดแก้อาการวิงเวียนศีรษะ -

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
55	ตาเปิดตาไก่	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ardisia crenata</i> Sims	<u>PRIMULACEAE</u>	-ใช้เป็นยาแก้ปากเปื่อย -ใบใช้ต้มกับน้ำอาบแก้ผื่น ตุ่มตามผิวหนัง
56	จิกทะเล	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Barringtonia asiatica</i>	(<u>LECYTHIDACEAE</u>)	ใบ ผล และเปลือก ใช้เป็นยารักษาบรรเทาอาการปวดศีรษะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
57	พวงชมพู	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Antigonon leptopus</i>	(POLYGONACEAE)	รากและเถาใช้เป็นยาแก้ลม ประสาธน์ ช่วยให้นอนหลับ
58	เจ็ดขางสารใหญ่	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Lasianthus cyanocarpus</i> Jack	(RUBIACEAE)	ต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยา บำรุงเลือด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
59	พญาเสือโคร่ง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cerasus cerasoides</i>	(ROSACEAE)	เปลือกต้นนางพญาเสือโคร่ง เป็นยาแก้ไข้ ลดน้ำมูก แก้ อาการคัดจมูก
60	ชงโคขาว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Bauhinia pottsii</i> var.	(FABACEAE)	นำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยา เจริญอาหาร

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
61	ชมพูปวง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Kleinhovia hospita</i> L	(MALVACEAE)	-ใบใช้เป็นยาแก้ไข้ แก้ไข้หวัด -ต้นมีรสหอมร้อน มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้
62	ชื่อยนางรำ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Codariocalyx motorius</i>	(FABACEAE)	-ต้น ราก และใบ ใช้ต้มดื่มเป็นยารักษาอาการเจ็บป่วย -ต้น ราก และใบ ใช้ต้มดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
63	ชะพลูป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Piper wallichii</i>	(PIPERACEAE)	ใช้ชะพลูป่าทั้งต้นนำมาตำ พอกแก้อาการอักเสบจาก แมลงสัตว์กัดต่อย
64	ชะมดต้น	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Abelmoschus moschatus</i> Medik.	(MALVACEAE)	-รากใช้เป็นยาขับพิษร้อนถอน พิษไข้ มีไข้ไม่ยอมลด ไข้ร้อน ไอรื้อรัง -น้ำมันหอมระเหยจากเมล็ดมี สรรพคุณเป็นยาระงับประสาท ช่วยคลายความเครียด ลด อาการวิตกกังวล ชื่นเศร้า สาเหตุมาจากความเครียด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
65	มะเขือแดง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Solanum elaeagnifolium</i>	(SOLANACEAE)	-ใบใช้เป็นยาแก้อาการปวดศีรษะ ปวดฟัน -ใบใช้เป็นยาพอกรักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก แผลเปื่อย แผลเปื่อยในปาก แผลในจมูก ผิวหนังอักเสบ
66	ชิงช้าชาลี	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Tinospora baenzigeri</i>	(MENISPERMACEAE)	-รากอากาศมีรสเย็น ใช้เป็นยาแก้ไข้พิษร้อน ใช้แก้อาการปวดฟัน แก้รำมะนาด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
67	ชุมเห็ดจีน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Senna obtusifolia</i> (L.)	(FABACEAE)	ใช้เป็นยาแก้ตาอักเสบ ตาแดง เป็นดื้อ ให้ตาสว่าง หากมีอาการปวดศีรษะ หรือ ปวดศีรษะเนื่องมาจากความ ดันโลหิตสูง
68	ขี้เหล็กเทศ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Senna occidentalis</i>	(FABACEAE)	ใช้เป็นยาแก้ไอหอบหืด แก้อ่อน ในปาก

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
69	รสสุคนธ์	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Tetracera indica</i>	(DILLENIACEAE)	ใบและรากใช้ตำพอกผิวหนัง แก้ผื่นคัน -ต้นนำมาต้มน้ำกินเป็นยาแก้ อาการตกเลือดภายในปอด
70	ทองแมว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Gmelina elliptica</i> Sm.	(LAMIACEAE)	ใบสดใช้ตำพอกศีรษะเป็นยา แก้อาการปวดศีรษะ -ใช้เป็นยาล้างตา

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
71	ชองแมง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Gmelina elliptica</i>	(LAMIACEAE)	-รากมีสรรพคุณเป็นยาแก้ อาการร้อนใน -ใบสดนำมาตำให้ละเอียด ใช้ พอกฝีลงบนฝีระชะ เป็นยาแก้ ปวดฝีระชะ
72	ดอกกระดาศ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Helichrysum bracteatum</i>	(ASTERACEAE)	ต้นนำมาต้มกับน้ำ แล้วดื่มแต่ น้ำ เป็นยาแก้ขัดเบาและแก้ปวด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
73	ดาดตะกั่วเถา	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Cissus javana</i>	(VITACEAE)	จะใช้ใบดาดตะกั่วเถาสด ๆ นำมาช้ทาแก้กลากเกลื้อน
74	ดาวเรืองฝรั่ง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Calendula officinalis</i>	(ASTERACEAE)	น้ำที่กลั่นจากดอกใช้ชงเป็นยา แก้ไข้ ขับเหงื่อ ดอกใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาลด ไขมันในเลือด ลดคอเลสเตอรอล

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
75	ตะขบควาย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Flacourtia jangomas</i> (Lour.) Raeusch.	(SALICACEAE)	- รากมีรสฝาดเล็กน้อย ใช้ปรุงเป็นยาขับเหงื่อ - เปลือก แก่น และใบ ใช้เป็นยารักษาอาการปวดเมื่อยตามตัว แก้โรคเหน็บชา รักษาอาการปวด - เนื้อไม้มีรสฝาด ใช้ทำเป็นยาแก้ท้องร่วง แก้บิด มูกเลือด
76	ตะขบป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Flacourtia indica</i>	(SALICACEAE)	- ผลใช้กินเป็นยาแก้ร้อนเฟอีย - น้ำต้มจากใบแห้งใช้กินเป็นยาแก้ไข้ แก้ไอ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
77	ตะแบก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	(LYTHRACEAE)	-เปลือกใช้ปรุงเป็นยาแก้บิด และมูกเลือด -ใช้เป็นยาแก้ไข้ร้อนเพื่อตรีโทษ แก้เหงื่อ แก้เสมหะ
78	ทองบ้าน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Erythrina variegata</i> L.	FABACEAE	-ใบสดนำมาต้มน้ำกินเป็นยาแก้โรคบิด ปวดท้อง -ใบมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
79	ทองหลางใบมน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Erythrina suberosa</i> Roxb.	(FABACEAE)	-รากใช้เป็นยาแก้ไข้ -ใช้เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ
80	ทองหลางป่า	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Erythrina subumbrans</i> (Hassk.)	(FABACEAE)	-นำมาตำผสมกับปูนแดงใช้ สมแก้อาการปวดศีรษะ -นำมาตำพอกรักษากระดูกหัก และแก้อาการปวดกระดูก

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
81	เท้ายายม่อม 	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Tacca leontopetaloides</i>	(DIOSCOREACEAE)	-จะใช้รากเป็นยาแก้ไข้ -ใช้เป็นยาขับเสมหะ
82	เทียนดอย 	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Impatiens violiflora</i>	(BALSAMINACEAE)	-รากใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้ อาเจียน -

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
83	โองเทง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Physalis angulata</i> var.	(SOLANACEAE)	-ทั้งต้นมีสรรพคุณเป็นยาขับเสมหะ -ช่วยแก้อาการเจ็บคอ คออักเสบ รักษาต่อมทอนซิลอักเสบ
84	ไทรย้อย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ficus benjamina</i>	(MORACEAE)	-ช่วยแก้อาการท้องเสีย -รากอากาศมีสรรพคุณบำรุงโลหิต

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
85	ผักเบี้ยหิน	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Trianthema portulacastrum</i>	(AIZOACEAE)	รากใช้เป็นยาขับเสมหะ จะใช้ทั้งต้นเป็นยาบำรุงโลหิต
86	ผักตบไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Monochoria hastata</i> (L.) Solms	(PONTEDERIACEAE)	ทั้งต้นใช้เป็นยาขับลม ใบใช้เป็นยาขับปัสสาวะ

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
87	ผักนึ่งร้ว	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ipomoea cairica</i> (L.) Sweet	(CONVOLVULACEAE)	ทั้งต้นมีรสหวานชุ่ม ชม เป็นยาเย็น ออกฤทธิ์ต่อปอด ตับ ไต และกระเพาะปัสสาวะ ใช้เป็นยาขับพิษร้อนถอนพิษไข้ ช่วยขับน้ำขึ้นในร่างกาย
88	ผักปลาบ	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Commelina benghalensis</i> L.	(COMMELINACEAE)	ใช้เป็นยาระบาย ทั้งต้นมีสรรพคุณช่วยบรรเทาอาการปวด

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์
89	มะแว้งนก	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Solanum nigrum</i> L.	(SOLANACEAE)	-ผลสุกและดอกมะแว้งนกมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข -ช่วยแก้ท้องทอนซิดอักเสบ แก้ไข้ร้อนในปอด
90	ว่านผักนึ่ง	ชื่อวิทยาศาสตร์ <i>Ipomoea nil</i> (L.) Roth	(CONVOLVULACEAE)	-ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ -ทั้งต้นใช้เป็นยารักษาโรคบิด

4.2 สรุปผลการวิจัย

1) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพรหมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการศึกษาสำรวจเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพรบริเวณสวนสมุนไพรดงหลง พบว่า สมุนไพรในพื้นที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย ได้แก่ตัวอย่างดังต่อไปนี้ กระเจี๊ยบ สรรพคุณ ผลอ่อนสามารถรับประทานเพื่อขับพยาธิ ช่วยบำรุงเลือด ลดอาการไอ ปอกกระเส้า สรรพคุณรากและเปลือกมีรสหวานฝาด เป็นยาสุขุม ใช้เป็นยาแก้ไอ นุ่น สรรพคุณ เป็นยาแก้ร้อนในกระหายน้ำ รากนำมาต้มกินเป็นยาแก้อาการปวดศีรษะ ยางนา สรรพคุณ น้ำต้มจากเปลือกเป็นยาบำรุงร่างกาย ฟอกเลือด บำรุงโลหิต แก้ตับอักเสบ และใช้ทาถอนวดขณะร้อน ๆ เป็นยาแก้ปวดตามข้อ โกงกางบก จะนำใบมาบดใช้พอกรักษาอาการปวดศีรษะ ตาเปิดตาไก่ สรรพคุณ ใช้เป็นยาแก้ปากเปื่อย ใบใช้ต้มกับน้ำอาบแก้ผื่น ตุ่มตามผิวหนัง ชมพูพวง ใบใช้เป็นยาแก้ไข้ แก้หัดไธ ดันมีรสหอมร้อน มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไอ ชองแมว รากมีสรรพคุณเป็นยาแก้อาการร้อนในใบสดนำมาตำให้ละเอียด ใช้พอกจมูกลงบนศีรษะ เป็นยาแก้ปวดศีรษะ จะใช้รากเป็นยาแก้ไข้ เพ้ายายม่อมใช้เป็นยาขับเสมหะ โทงเทง ทั้งต้นมีสรรพคุณเป็นยาขับเสมหะ ช่วยแก้อาการเจ็บคอ คออักเสบ รักษาต่อมทอนซิลอักเสบ ไทรอยด์ ช่วยแก้อาการท้องเสีย รากอากาศมีสรรพคุณบำรุงโลหิต ผักตบไทย ทั้งต้นใช้เป็นยาขับลม ใบใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ผักบุ้งรั้ว ทั้งต้นมีรสหวานชุ่ม ชม เป็นยาเย็นออกฤทธิ์ต่อปอด ตับ ไต และกระเพาะปัสสาวะ ใช้เป็นยาขับพิษร้อนถอนพิษไข้ ช่วยขับน้ำขึ้นในร่างกาย ผักปลาบ ใช้เป็นยาระบาย ทั้งต้นมีสรรพคุณช่วยบรรเทาอาการปวด มะแว้งนก ผลสุกและดอกมะแว้งนกมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไอ ช่วยแก้ต่อมทอนซิลอักเสบ แก้ไอร้อนในปอด วานผักบุ้ง ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ทั้งต้นใช้เป็นยารักษาโรคบิด

2) ชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์โดยได้ชุดการเรียนรู้พืชสมุนไพร จำนวน 90 ชนิด จำแนกได้ 50 วงศ์

3) จัดทำบทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ทำการสังเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลพืชสมุนไพร มีชื่อพืชสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ การนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้เข้าไปเยี่ยมชม หรือเข้าไปศึกษาหาความรู้ ตลอดจนผู้เรียนแพทย์แผนไทยได้

นำไปใช้ หรือบอกกล่าวแก่ผู้อื่นที่สนใจและเห็นความสำคัญของการปลูกขยายพันธุ์ การอนุรักษ์พืช
สมุนไพรให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

บทที่ 5

บทสรุป

นวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชนสรุปผล การวิจัย
อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อสร้างนวัตกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อจัดทำบทเรียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งเรียนรู้จังหวัดเพชรบูรณ์

5.2 สรุปผลการวิจัย

พืชสมุนไพร หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ แบ่งเป็นภาพ
สมุนไพร ชื่อ วงศ์ การใช้ประโยชน์ จำนวน 90 ชื่อ

- 1) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพรหมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ
จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการศึกษาสำรวจเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและ
รายละเอียดสำคัญที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพรบริเวณสวนสมุนไพรดงหลง พบว่า สมุนไพรในพื้นที่
ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย ได้แก่ตัวอย่างดังต่อไปนี้ กระเจี๊ยบ
สรรพคุณ ผลอ่อนสามารถรับประทานเพื่อขับพยาธิ ช่วยบำรุงเลือด ลดอาการไอ ปกกระเสาะ
สรรพคุณรากและเปลือกมีรสหวานฝาด เป็นยาสุขุม ใช้เป็นยาแก้ไอ นุ่น สรรพคุณ เป็นยาแก้ร้อน
ในกระหายน้ำ รากนำมาต้มกินเป็นยาแก้อาการปวดศีรษะ ยางนา สรรพคุณ น้ำต้มจากเปลือกเป็น
ยาบำรุงร่างกาย ฟอกเลือด บำรุงโลหิต แก้ตับอักเสบ และใช้ทาถอนพิษร้อน ๆ เป็นยาแก้ปวด
ตามข้อ โกงกางบก จะนำใบมาบดใช้พอกรักษาอาการปวดศีรษะ ตาเปิดตาไก่ สรรพคุณ ใช้เป็นยา
แก้ปากเปื่อย ใบใช้ต้มกับน้ำอาบแก้ผื่น ตุ่มตามผิวหนัง ขมิ้นพวง ใบใช้เป็นยาแก้ไข้ แก้หิดไ้ ต้นมี
รสหอมร้อน มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไอ ชองแมว รากมีสรรพคุณเป็นยาแก้อาการร้อนในใบสดนำมา
ตำให้ละเอียด ใช้พอกสมลงบนศีรษะ เป็นยาแก้ปวดศีรษะ จะใช้รากเป็นยาแก้ไข้ เท้ายายม่อมใช้

เป็นยาขับเสมหะ โทงเทง ทั้งต้นมีสรรพคุณเป็นยาขับเสมหะ ช่วยแก้อาการเจ็บคอ คออักเสบ รักษาต่อมทอนซิลอักเสบ ไทรอยด์ ช่วยแก้อาการท้องเสีย รากอากาศมีสรรพคุณบำรุงโลหิต ผักตบไทย ทั้งต้นใช้เป็นยาขับลม ใบใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ผักบุ้งรั้ว ทั้งต้นมีรสหวานชุ่ม ชม เป็นยาเย็น ออกฤทธิ์ต่อปอด ตับ ไต และกระเพาะปัสสาวะ ใช้เป็นยาขับพิษร้อนถอนพิษไข้ ช่วยขับน้ำขึ้นในร่างกาย ผักปลาบ ใช้เป็นยาระบาย ทั้งต้นมีสรรพคุณช่วยบรรเทาอาการปวด มะแว้งนก ผลสุกและดอกมะแว้งนกมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ ช่วยแก้ต่อมทอนซิลอักเสบ แก้ไอร้อนในปอด ว่านผักบุ้ง ใช้เป็นยาขับปัสสาวะ ทั้งต้นใช้เป็นยารักษาโรคบิด

2) ชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร จังหวัดเพชรบูรณ์โดยได้ชุดการเรียนรู้พืชสมุนไพร จำนวน 90 ชนิด จำแนกได้ 50 วงศ์

3) การจัดทำทะเบียนชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งเรียนรู้จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยจัดทำขึ้นพื้นฐานข้อมูลพืชสมุนไพรและเอกสารข้อมูลพืชสมุนไพรที่ประกอบด้วย ภาพถ่าย ชื่อพืชสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ การนำไปใช้ประโยชน์

5.3 อภิปรายผล

จากการศึกษาวัตรกรรมชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากฐานทรัพยากรชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่สวนสมุนไพรดงหลง หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1) ชนิดและสรรพคุณสวนพืชสมุนไพรดงหลง หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่ามีพืชสมุนไพร 90 ชนิด มีสรรพคุณหลากหลาย ผู้ที่จะนำพืชสมุนไพรมาใช้ต้องมีความรู้ รู้จักชนิดและสรรพคุณของพืชสมุนไพร ตลอดจนชื่อพืชสมุนไพรในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีชื่อเรียกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับสารานุกรมสมุนไพรไทย (2555) ได้กล่าวว่า สมุนไพรที่ได้มาจากพืชพันธุ์แต่ละชนิด มีคุณสมบัติที่แตกต่างกันในการบำบัดโรค หรืออาการอันผิดปกติต่างๆในร่างกาย บางครั้งในพืชพันธุ์ชนิดเดียวกัน ส่วนต่างๆ เช่น ลำต้น ราก ใบ ดอก อาจให้สรรพคุณที่แตกต่างกันออกไปอย่างเห็นได้ชัด และสอดคล้องกับงาน เพ็ญจันทร์ กรุณย์วงศ์ (2547) ได้กล่าวว่า พืชสมุนไพรเพื่อรักษาตามกลุ่มโรค ชนิดและสรรพคุณ ชื่อท้องถิ่น มีความจำเป็นมากสำหรับผู้ที่จะเอาไปใช้ต้องมีความรู้เพื่อที่จะได้ไม่ผิดพลาด และใช้ให้ตรงตามสรรพคุณ

2) ชุดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีข้อมูลชื่อพืชสมุนไพร ภาพถ่าย ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ จำนวน 90 ชนิด จำแนกได้ 50 วงศ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิเชียร สมงาม (2557) ได้กล่าวว่า พืชสมุนไพรที่อนุรักษ์ไว้ในสมาคมแพทย์แผนไทย ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีข้อมูลชื่อพืชสมุนไพร ภาพถ่าย ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ ชื่อท้องถิ่น ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ส่วนที่ใช้และสรรพคุณ

3) ได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งในศูนย์การเรียนรู้ประกอบด้วย ซีดีรอมฐานข้อมูลพืชสมุนไพร เอกสารข้อมูลพืชสมุนไพร สอดคล้องกับงานวิจัยของ กนิษฐกานต์ บันแก้วและคณะ (2560) ได้กล่าวว่า ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์บ้านจำปวย จำนวน 1 ศูนย์ ซึ่งในศูนย์การเรียนรู้ประกอบด้วย โปสเตอร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เอกสารประกอบการเรียน หนังสือเล่มเล็ก รวมทั้งแผ่น CD ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการเผยแพร่ให้เยาวชน คนในท้องถิ่น รวมทั้งบุคคลที่สนใจทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้

5.4 ข้อเสนอแนะ

1. ควรจัดให้มีสื่อความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณของพืชสมุนไพรให้แพร่หลายเพิ่มขึ้น
2. ควรจัดเชิญชวนและให้ความรู้แก่ประชาชนในการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัวโดยใช้พืชสมุนไพร
3. ควรจัดขึ้นถึงความสำคัญของพืชสมุนไพรนอกจากจะนำไปใช้ในการรักษาโรคแล้ว ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคที่หายากและใกล้สูญพันธุ์
- 2) ควรมีการวิจัยและพัฒนาชุดการเรียนรู้ เรื่องพืชสมุนไพรในท้องถิ่นในการวิจัยรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ครูผู้สอนนักเรียนและผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

3) ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรไปสู่เยาวชนให้เกิดการค้นคว้าศึกษาเรียนรู้ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่นและก่อให้เกิดความรู้ด้านสมุนไพรเป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานสืบไป

4) ควรให้ความรู้โดยการจัดฝึกอบรมให้สมาชิกในชุมชนได้รู้จักพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นตลอดจนศึกษาวิธีการใช้อย่างยั่งยืนเพื่อชุมชนจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีอาชีพเสริมสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชนได้

บรรณานุกรม

- กนิษฐกานต์ ปั่นแก้ว และปริตต์ สายสี .(2560).การพัฒนาเว็บไซต์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าสวายอำเภอแม่เมะ จังหวัดลำปาง.ระบบบริหารจัดการงานวิจัยแห่งชาติ : กรุงเทพมหานคร.
- กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา.(2539).แนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กล้า สมตระกูล .(2536).เครือข่ายการเรียนรู้ : ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืน. การศึกษาชาติ
- เครือข่ายเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา.(2553).แนวคิดการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน. กรุงเทพมหานคร.
- จักรกฤษณ์ ดาวไธสง .(2552).แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2560. จาก www.pm.ac.th
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ .(2536).ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร.1(5),1-10.
- ประเวศ วะสี.(2536).การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- เพ็ญจันทร์ กรุณามัยวงศ์.(2547). การแปรรูปสมุนไพรไทย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ตัว น.
- ดวงฤทัย อรรถแสง .(2552).กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมธรรมชาติ.วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต.มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธวัช ปุณณทก.(2531).ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน ทักษะของอาจารย์ปรีชา พิณทองทิศทางหมู่บ้านไทย.กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

ธิดารัตน์ วรพิมพ์รัตน์.(2551).บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการอนุรักษ์ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี.วิทยาลัยการปกครอง
 มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

นันทิ พงษ์ดนตรี.(2544).ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา
ในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี.ม.ป.ท.

ประยุทธ์ สุระเดชไพบูลย์ (2539).การศึกษาการรับรู้และสภาพการดำเนินงานส่งเสริมภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาอำเภอ ในเขตการศึกษา 7.วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
 มหาวิทยาลัยนเรศวร.

รัตนะ บัวสนธิ.(2553).วิจัยเชิงประเมิน:แนวคิดและการประยุกต์ใช้ในการศึกษา.เอกสาร
 ประกอบการบรรยายที่คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วราภรณ์ หลวงมณี.(2545).การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์
ชาวบ้านภาคอีสาน .วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วิชัย ต้นศิริ.(2536).เครือข่ายการเรียนรู้กับการศึกษาตลอดชีวิต.การศึกษาแห่งชาติ.

วิจิต นันทสุวรรณ.(2538).ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท.กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมู่บ้าน.

วิเชียร สมงาม.(2557).การศึกษาภูมิปัญญา พิษสมุนไพรรักษาไข้ในสมาคมแพทย์แผน
ไทย ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี.วารสารสิ่งแวดล้อม
ศึกษา-สสศท ปีที่ (5)(11).125-135.

ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ.(2553).ความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.กรุงเทพมหานคร.

สมจิต พรหมเทพ.(2543).ห้องสมุดโรงเรียน.คณะมนุษยศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์.(2540).ภูมิปัญญาไทย.กรุงเทพฯ:ม.ป.ท.

สามารถ จันทรสุรีย์.(2536).ภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิ
 ปัญญา.

สุดารัตน์ ภัทรดุลพิทักษ์.(2548).**การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดม จังหวัดร้อยเอ็ด**.วิทยานิพนธ์บริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.

สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ .(2556).**พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้**. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์.

สำนักงานพัฒนาเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร .(2542).**ข้อมูลทางวิชาการยางพารา**. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา .(2551).**กรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ**.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อรจิตต์ บำรุงสกุลสวัสดิ์ (2546).**โครงการสังเคราะห์สภาพเศรษฐกิจชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**.กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

อรรถัย เนียมสุวรรณ และคณะ(2555).**การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลังจากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่**. คณะแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

อัจริ จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา .(2548).**ลดลายและการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาต่อการจัดการผ้าทอพื้นเมืองที่ส่งผลเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น**.รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อเนก นาคะบุตร.(2536).**ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา**.กรุงเทพฯ:สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546).**ภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Harsha et al.(2002).Ethnomedical knowledge of plants used by Kunabi Tribe of Karnataka in India.Fitoterapia.

Kala et.al.(2 0 0 5) . Alpha-glucosidase activity in the rat epididymis under different physiological conditions.International Journal of Andrology.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง พืชสมุนไพร หมู่บ้านดงหลง ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

ชื่อ —นามสกุล (ผู้ให้สัมภาษณ์).....เพศ.....

วันเดือน ปี เวลาสัมภาษณ์ .....

อายุ...ปี ภูมิลำเนา.....

ลำดับที่	ภาพสมุนไพร	ชื่อ	วงศ์	การใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

ผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย

- 1) รองศาสตราจารย์ ดร.สรวงพร กุศลส่ง คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานต์ อัมพานนท์ คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 3) อาจารย์ ดร.ณัฐตะวัน ลิ้มประสงค์ คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 3) อาจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ไชยศรี คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 5) อาจารย์น้ำฝน เป้าทองคำ คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 6) อาจารย์นพวรรณ จำนวน คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- 7) อาจารย์ปรมะ แก้วพวง คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล   นางสาวกมลฉัตร   กล่อมอิม
Miss Kamolchart   Klomim

2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน   367-1000-149-446

3. ตำแหน่งปัจจุบัน   อาจารย์

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

กลุ่มวิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 67000

โทรศัพท์ 056-717147, 065-4917959

E-mail. kamolchart.klo@pcru.ac.th

5. ประวัติการศึกษา

รป.ม. (รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต)

มหาวิทยาลัยนเรศวร

กศ.ด. (การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, สาขาหลักสูตรและการสอน)

มหาวิทยาลัยนเรศวร

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การพัฒนาหลักสูตรและการสอน การออกแบบการจัดการเรียนรู้